

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια
(3. Saṃyutta Nikāya - Aṭṭhakathā)

3. Σχόλια για το βιβλίο των συναθροισμάτων (3. Khandhavagga-
aṭṭhakathā)

1. Συνδεδεμένες ομιλίες για τα συναθροίσματα
(1. Khandhasaṃyuttaṃ)



PaliVerse

3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια

3. Σχόλια για το βιβλίο των συναθροισμάτων

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Khandhavagga-aṭṭhakathā

1. Khandhasamyuttaṃ

1. Nakulapituvaggo

1. Nakulapitusuttavaṇṇanā

1. Khandhiyavaggassa paṭhame bhaggesūti evaṃnāmake janapade. Susumāragireti susumāragiranagare. Tasmim kira māpiyamāne susumāro saddamakāsi, tenassa “susumāragira”ntveva nāmaṃ akaṃsu. Bhesakaḷāvaneti bhesakaḷāya nāma yakkhiniyā adhivutthattā evaṃladdhanāme vane. Tadeva migagaṇassa abhayatthāya dinnattā migadāyoti vuccati. Bhagavā tasmim janapade taṃ nagaraṃ nissāya tasmim vanasaṇḍe viharati. Nakulapitāti nakulassa nāma dārakassa pitā.

Jiṇṇoti jarājiṇṇo. Vuḍḍhoti vayovuḍḍho. Mahallakoti jātimahallako. Addhagatoti tiyaddhagato. Vayoanuppattoti tesu tīsu addhesu pacchimavayaṃ anuppatto. Āturakāyoti gilānakāyo. Idañhi sarīraṃ suvaṇṇavaṇṇampi niccapaggharaṇaṭṭhena āturaṃyeva nāma. Visesena panassa jarāturatā byādhāturatā maraṇāturatāti tisso āturatā honti. Tāsu kiñcāpi eso mahallakattā jarāturova, abhiṇharogatāya panassa byādhāturatā idha adhippetā. Abhikkhaṇātaṅkoti abhiṇharogo nirantararogo. Aniccadassāvīti tāya āturatāya icchiticchitakkhaṇe āgantum asakkonto kadācideva daṭṭhum labhāmi, na sabbakālanti attho. Manobhāvanīyānanti manavaḍḍhakānaṃ. Yesu hi diṭṭhesu kusalavasena cittaṃ vaḍḍhati, te sārīputtamoggallānādayo mahātherā manobhāvanīyā nāma. Anusāsātūti punappunaṃ sāsatu. Purimañhi vacanaṃ ovādo nāma, aparāparaṃ anusāsanī nāma. Otiṇṇe vā vatthusmim vacanaṃ ovādo nāma, anotiṇṇe tantivasena vā paveṇivasena vā vuttaṃ anusāsanī nāma. Apica ovādoti vā anusāsanīti vā atthato ekameva, byañjanamattameva nānaṃ.

Āturo hāyanti āturo hi ayaṃ, suvaṇṇavaṇṇo piyaṅgusāmopi samāno niccapaggharaṇaṭṭhena āturoyeva. Aṇḍabhūtoti aṇḍaṃ viya bhūto dubbalo. Yathā kukkuṭaṇḍaṃ vā mayūraṇḍaṃ vā geṇḍukaṃ viya gahetvā khipantena vā paharantena vā na sakkā kīlitum, tāvadeva bhijjati, evamayampi kāyo kaṇṭakepi khāṇukepi pakkhalitassa bhijjatīti aṇḍaṃ viya bhūtoti aṇḍabhūto. Pariyonaddhoti sukhumena chavimattena pariyonaddho. Aṇḍañhi sāratacena pariyonaddhaṃ, tena ḍaṃsamakasādayo nilīyitvāpi chaviṃ chinditvā yūsaṃ paggharāpetum na sakkonti. Imasmim pana chaviṃ chinditvā yaṃ icchanti, taṃ karonti. Evaṃ sukhumāya chaviyā pariyonaddho. Kimaññatra bālyāti bālabhāvato aññaṃ kimatthi? Bāloyeva ayanti attho. Tasmāti yasmā ayaṃ kāyo evarūpo, tasmā.

Tenupasaṅkamīti rañño cakkavattissa upaṭṭhānaṃ gantvā anantaraṃ pariṇāyakaratanassa upaṭṭhānaṃ gacchanto rājapuriso viya, saddhammacakkavattissa bhagavato upaṭṭhānaṃ gantvā, anantaraṃ dhammasenāpatissa apacitiṃ kātukāmo yenāyasmā sārīputto, tenupasaṅkami. Vip̐pasannānīti suṭṭhu pasannāni. Indriyānīti manacchaṭṭhāni indriyāni. Parisuddhoti niddoso. Pariyodātoti tasseva vevacanaṃ. Nirupakkilesatāyeva hi esa pariyodātoti vutto, na setabhāvena. Etassa ca pariyodātataṃ disvāva indriyānaṃ vip̐pasannataṃ aññāsi. Nayaggāhapañña kiresā therassa.

Kathañhi no siyāti kena kāraṇena na laddhā bhavissati? Laddhāyevāti attho. Iminā kiṃ dīpeti? Satthuvissāsikabhāvaṃ. Ayaṃ kira satthu diṭṭhakālato paṭṭhāya pitipemaṃ, upāsikā cassa mātīpemaṃ paṭilabhati. Ubhopi “mama putto”ti satthāraṃ vadanti. Bhavantaragato hi nesaṃ sineho. Sā kira upāsikā pañca jātīsatāni tathāgatassa mātāva, so ca, gahapati, pitāva ahosi. Puna pañca jātīsatāni upāsikā mahāmātā, upāsako mahāpitā, tathā cūḷāmātā cūḷapitāti. Evaṃ satthā diyaḍḍhaattabhāvasahassaṃ tesameva hatthe vaḍḍhito. Teneva te yaṃ neva puttassa, na pitu santike kathetuṃ sakkā, taṃ satthu santike nisinnā kathenti. Imināyeva ca kāraṇena bhagavā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ upāsakaṇaṃ vissāsikaṇaṃ yadidaṃ nakulapitā gahapati, yadidaṃ nakulamātā gahapatānī”ti te etadagge ṭhapesi. Iti so imaṃ vissāsikabhāvaṃ pakāsento kathañhi no siyāti āha. Amatenā abhisittoti nassidha aññaṃ kiñci jhānaṃ vā vipassanā vā maggo vā phalaṃ vā “amatābhiseko”ti daṭṭhabbo, madhuradhammadeśanāyeva pana “amatābhiseko”ti veditabbo. Dūratopīti tiroraṭṭhāpi tirojanapadāpi.

Assutavā puthujjanoti idaṃ vuttatthameva. Ariyānaṃ adassāvītiādīsu ariyāti ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokaṇa araṇīyato buddhā ca paccekabuddhā ca buddhasāvaka ca vuccanti. Buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha - “sadevake, bhikkhave, loke...pe... tathāgato ariyo”ti vuccatīti. Sappurisaṇanti ettha pana paccekabuddhā tathāgatasāvaka ca sappurisaṇti veditabbā. Te hi lokuttaraṇayogena sobhanā purisaṇti sappurisa. Sabbeva vā ete dvedhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisa ca, paccekabuddhā buddhasāvakaṇapi. Yathāha -

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti;
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ,
Tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”ti.

“Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti”ti ettāvatā hi buddhasāvako vutto, kataññutādīhi paccekabuddhabuddhāti. Idāni yo tesā ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhuḷkāri, so “ariyānaṃ adassāvī”ti veditabbo. So ca cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvīti duvidho. Tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti tesā cakkhūnaṃ vaṇṇamattaggahaṇato na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passanti, na cete ariyānaṃ dassāvino nāma.

Tatridaṃ vatthu - cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasaṃ therena saddhiṃ piṇḍāya caritvā, therassa pattacīvaraṃ gahetvā, piṭṭhito āgacchanto therāṃ pucchi - “ariyā nāma, bhante, kīdisā”ti? Thero āha - “idhekacco mahallako ariyānaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vattaṇṇavattāṃ katvā sahaṇṇarantopi neva ariye jānāti, evaṃ dujjānāvuso, ariyā”ti.

Evaṃ vuttepi so neva aññāsi. Tasmā na cakkhunā dassanaṃ dassanaṃ, ñāṇena dassanameva dassanaṃ. Yathāha - “kiṃ te, vakkali, iminā pūtikāyena diṭṭhena? Yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati”ti. Tasmā cakkhunā passantopi ñāṇena ariyehi diṭṭhaṃ aniccādilakkhaṇaṃ apassanto, ariyādhigatañca dhammaṃ anadhigacchanto ariyakaradhammānaṃ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “ariyānaṃ adassāvī”ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti, satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo.
Ariyadhamme avinītoti ettha pana -

“Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā;
Abhāvato tassa ayaṃ, avinītoti vuccati”.

Ayañhi saṃvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. Saṃvaravinayopi hi sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidho. Pahānavinayopi tadaṅgappahānaṃ, vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto”ti ayaṃ sīlasaṃvaro.
“Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”ti ayaṃ satisaṃvaro.

“Yāni sotāni lokasmiṃ,
Sati tesaṃ nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi,
Paññāyete pidhīyare”ti. -

Ayaṃ ñāṇasaṃvaro. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti ayaṃ khantisaṃvaro.
“Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti ayaṃ vīriyasaṃvaro. Sabbopi cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato “saṃvaro” vinayanato “vinayo”ti vuccati. Evaṃ tāva saṃvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṃ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa anatthassa pahānaṃ. Seyyathidaṃ - nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisama hetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃkathībhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”ti gāhassa, maggāmagga vatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanāya abhiritasaññāya, muccitukamyatāññāṇena amuccitukāmatāya. Upekkhāññāṇena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṃ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittagāhassa pahānaṃ, etaṃ tadaṅgappahānaṃ nāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa, tesaṃ tesaṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ vikkhambhanappahānaṃ nāma. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”tiādinā

nayena vuttassa samudayapakkhikassa kilesagaṇassa accantaṃ appavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ samucchadappahānaṃ nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ, etaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nāma.

Yaṃ sabbasaṅkhatanissaṭṭā pahīnasabbasaṅkhattaṃ nibbānaṃ, etaṃ nissaraṇappahānaṃ nāma. Sabbampi cetāṃ pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati. Taṃtaṃpahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṃ “pahānavinayo”ti vuccati. Evaṃ pahānavinayopi pañcadhā bhijjati veditabbo.

Evamayaṃ saṅkhepato duvidho, bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasaṃvarattā pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṃ “avinīto”ti vuccatīti. Esa nayo sappurisānaṃ adassāvī sappurisdhammassa akovido sappurisdhamme avinītoti etthāpi. Ninnānākarāṇaṃhi etaṃ atthato. Yathāha -

“Yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānaṃ dhammo, so eva so sappurisānaṃ dhammo. Yo eva so sappurisānaṃ dhammo, so eva so ariyānaṃ dhammo. Yeva te ariyavinayā, teva te sappurisivinayā. Yeva te sappurisivinayā, teva te ariyavinayā. Ariyeti vā sappuriseti vā, ariyadhammeti vā sappurisdhammeti vā, ariyavinayeti vā sappurisivinayeti vā esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tajjāte taññevā”ti.

Rūpaṃ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṃ attato samanupassati, “yaṃ rūpaṃ, so ahaṃ, yo ahaṃ, taṃ rūpa”nti rūpaṃ attānaṃ advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi nāma telappadīpassa jhāyato yā acci, so vaṇṇo. Yo vaṇṇo, sā accīti acciṇṇa vaṇṇaṇṇa advayaṃ samanupassati, evameva idhekacco rūpaṃ attato samanupassati...pe... advayaṃ samanupassatīti evaṃ rūpaṃ “attā”ti diṭṭhipassanāya passati. Rūpavantaṃ vā attānanti arūpaṃ “attā”ti gahetvā chāyāvantaṃ rukkhāṃ viya taṃ rūpavantaṃ samanupassati. Attani vā rūpanti arūpameva “attā”ti gahetvā pupphasmiṃ gandhaṃ viya attani rūpaṃ samanupassati. Rūpasmiṃ vā attānanti arūpameva “attā”ti gahetvā karaṇḍake maṇiṃ viya taṃ attānaṃ rūpasmiṃ samanupassati. Pariyuṭṭhaṭṭhāyīti pariyuṭṭhānākārena abhibhavanākārena ṭhito, “ahaṃ rūpaṃ, mama rūpa”nti evaṃ taṃhādiṭṭhihi gilitvā pariniṭṭhapetvā gaṇhanako nāma hotīti attho. Tassa taṃ rūpanti tassa taṃ evaṃ gahitaṃ rūpaṃ. Vedanādisupi eseva nayo.

Tattha “rūpaṃ attato samanupassatī”ti suddharūpameva attāti kathitaṃ. “Rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ, vedanaṃ attato...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatī”ti imesu sattaṃ ṭhānesu arūpaṃ attāti kathitaṃ. “Vedanāvantaṃ vā attānaṃ, attani vā vedanaṃ, vedanāya vā attāna”nti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha “rūpaṃ attato samanupassati, vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatī”ti imesu pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā, avasesesu sassatadiṭṭhīti evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti, tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

Evaṃ kho, gahapati, āturakāyo ceva hoti āturacitto cāti kāyo nāma buddhānampi āturoyeva. Cittaṃ pana rāgadosamohānugataṃ āturaṃ nāma, taṃ idha dassitaṃ. No ca āturacittoti idha nikkilesatāya cittassa anāturabhāvo dassito. Iti imasmiṃ sutte

lokiyamahājano āturakāyo ceva āturacitto cāti dassito, khīṇāsavā āturakāyā anāturacittā, satta sekha neva āturacittā, na anāturacittāti veditabbā. Bhajamānā pana anāturacittatamyeva bhajantīti. Paṭhamam.

2. Devadahasuttavaṇṇanā

2. Dutiye devadahanti devā vuccanti rājāno, tesam maṅgaladaho, sayamjāto vā so dahoti, tasmā “devadaho”ti vutto. Tassa avidūre nigamo devadahantveva napuṃsakaliṅgavasena saṅkham gato. Pacchābhūmagamikāti pacchābhūmam aparadisāyam nivittam janapadam gantukāmā. Nivāsanti temāsam vassāvāsam. Apalokitoti āpucchito. Apalokethāti āpucchatha. Kasmā theram āpucchāpeti? Te sabhāre kātukāmatāya. Yo hi ekavihāre vasantopi santikam na gacchati pakkamanto anāpucchā pakkamati, ayam nibbhāro nāma. Yo ekavihāre vasantopi āgantvā passati, pakkamanto āpucchati, ayam sabhāro nāma. Imepi bhikkhū bhagavā “evamime sīlādīhi vaḍḍhissantī”ti sabhāre kātukāmo āpucchāpeti.

Paṇḍitoti dhātukosallādinā catubbidhena paṇḍiccena samannāgato. Anuggāhakoti āmisānuggahena ca dhammānuggahena cāti dvīhipi anuggahehi anuggāhako. Thero kira aññe bhikkhū viya pātova piṇḍāya agantvā sabbabhikkhūsu gatesu sakalam saṅghārāmam anuvicaranto asammattatthānam sammajjati, achadditam kacavaram chaddeti, saṅghārāme dunnikkhittāni mañcapīṭhadārubbhaṇḍamattikābhaṇḍāni paṭisāmeti. Kiṃ kāraṇā? “Mā aññatitthiyā vihāram pavittā disvā paribhavam akaṃsū”ti. Tato gilānasālam gantvā gilāne assāsetvā “kenattho”ti pucchitvā yena attho hoti, tadattham tesam daharasāmaṇere ādāya bhikkhācāravattena vā sabhāgaṭṭhāne vā bhesajjam pariyesitvā tesam datvā, “gilānupaṭṭhānam nāma buddhapaccekabuddhehi vaṇṇitam, gacchatha sappurisā appamattā hothā”ti te pesetvā sayam piṇḍāya caritvā upaṭṭhākakule vā bhattakiccam katvā vihāram gacchati. Idam tāvassa nibaddhavāsaṭṭhāne āciṇṇam.

Bhagavati pana cārikam caramāne “aham aggasāvako”ti upāhanam āruya chattam gahetvā purato purato na gacchati. Ye pana tattha mahallakā vā ābādhikā vā atidaharā vā, tesam rujjanaṭṭhānāni telena makkhāpetvā pattacīvaram attano daharasāmaṇerehi gāhāpetvā taṃdivasam vā dutiyadivasam vā te gaṇhitvāva gacchati. Ekadivasañhi taññeva āyasmantam ativikāle sampattattā senāsanam alabhitvā, cīvarakuṭiyam nisinnam disvā, satthā punadivase bhikkhusaṅgham sannipātāpetvā, hatthivānaratittiravatthum kathetvā, “yathāvuḍḍham senāsanam dātabba”nti sikkhāpadam paññāpesi. Evam tāvesa āmisānuggahena anuggaṇhāti. Ovadanto panesa satavārampi saḥassavārampi tāva ovadati, yāva so puggalo sotāpattiphale patitthāti, atha nam vissajjetvā aññam ovadati. Iminā nayena ovadato cassa ovāde tathavā arahattam pattā gaṇanapatham atikkantā. Evam dhammānuggahena anuggaṇhāti.

Paccassosunti te bhikkhū “amhākam neva upajjhāyo, na ācariyo na sandiṭṭhasambhatto. Kiṃ tassa santike karissāmā”ti? Tuṇhībhavam anāpajjitvā “evam, bhante”ti satthu vacanam sampaṭicchimsu. Eḷagalāgumbeti gacchamaṇḍapake. So kira eḷagalāgumbo dhuvasalilaṭṭhāne jāto. Athettha catūhi pādehi maṇḍapam katvā tassa upari tam gumbam āropesum, so tam maṇḍapam chādesi. Athassa heṭṭhā itthakāhi paricinitvā vālikam okiritvā āsanam paññāpayimsu. Sītalam divāṭṭhānam udakavāto vāyati. Thero tasmim nisīdi. Tam sandhāya vuttam “eḷagalāgumbe”ti.

Nānāverajjagatanti ekassa rañño rajjato nānāvidham rajjagataṃ. Virajjanti aññaṃ rajjaṃ. Yathā hi sadesato añño videso, evaṃ nivuttharajjato aññaṃ rajjaṃ virajjaṃ nāma, taṃ verajjanti vuttaṃ. Khatṭiyapaṇḍitāti bimbisāraṃkosalarājādayo paṇḍitarājāno. Brāhmaṇapaṇḍitāti caṅkītarukkhādayo paṇḍitabrāhmaṇā. Gahapatipaṇḍitāti cittasudattādayo paṇḍitagahapatayo. Samaṇapaṇḍitāti sabhiyapilotikādayo paṇḍitaparibbājakā. Vīmaṃsakāti atthagavesino. Kiṃvādīti kiṃ attano dassanaṃ vadati, kiṃ laddhikoti attho. Kimakkhāyīti kiṃ sāvakaṇaṃ ovādānusāsaniṃ ācikkhati? Dhammassa cānudhammanti bhagavatā vuttabyākaraṇassa anubyākaraṇaṃ. Sahadhammikoti sakāraṇo. Vādānuvādoti bhagavatā vuttavādassa anuvādo. “Vādānupāto”tipi pāṭho, satthu vādassa anupāto anupatanaṃ, anugamananti attho. Imināpi vādaṃ anugato vādayeva dīpito hoti.

Avigatarāgassātiādīsu taṇhāvaseneva attho veditabbo. Taṇhā hi rajjanato rāgo, chandīyanato chando, piyāyanaṭṭhena pemaṃ, pīvitukāmaṭṭhena pipāsā, anudhanaṭṭhena pariḷāhoti vuccati. Akusale cāvuso, dhammetiādi kasmā āraddhaṃ? Pañcasu khandhesu avītarāgassa ādīnavaṃ, vītarāgassa ca ānisaṃsaṃ dassetuṃ. Tatra avighātoti niddukkho. Anupāyāsoti nirupatāpo. Apariḷāhoti niddāho. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. Dutīyaṃ.

3. Hāliddikānisuttavaṇṇanā

3. Tatiye avantīsūti avantidakkhiṇāpathasaṅkhāte avantiraṭṭhe. Kuraraghareti evaṃnāmake nagare. Papātetī ekato papāte. Tassa kira pabbatassa ekaṃ passaṃ chinditvā pātitaṃ viya ahosi. “Pavatte”tipi pāṭho, nānātitthiyānaṃ laddhipavattaṭṭhāneti attho. Iti thero tasmiṃ raṭṭhe taṃ nagaraṃ nissāya tasmiṃ pabbate viharati. Hāliddikānīti evaṃnāmako. Aṭṭhakavaggiye māgaṇḍiyapañheti aṭṭhakavaggikamhi māgaṇḍiyapañho nāma atthi, tasmiṃ pañhe. Rūpadhātūti rūpakkhandho adhippeto. Rūpadhāturaḡavinibaddhanti rūpadhātumhi rāgena vinibaddhaṃ. Viññāṇanti kammaviññāṇaṃ. Okasārīti gehasārī ālayasārī.

Kasmā panettha “viññāṇadhātu kho, gahapatī”ti na vuttanti? Sammohavighātattaṃ. “Oko”ti hi atthato paccayo vuccati, purejātaṅca kammaviññāṇaṃ pacchājātassa kammaviññāṇassapi vipākaviññāṇassapi vipākaviññāṇaṅca vipākaviññāṇassapi kammaviññāṇassapi paccayo hoti, tasmā “kataraṃ nu kho idha viññāṇa”nti? Sammoho bhavēyya, tassa vighātattaṃ taṃ agahetvā asambhinnāva desanā katā. Apica ārammaṇavasena catasso abhisāṅkhāraviññāṇaṭṭhitiyo vuttāti tā dassetumpi idha viññāṇaṃ na gahitaṃ.

Upayupādānāti taṇhūpayadiṭṭhūpayavasena dve upayā, kāmupādānādīni cattārī upādānāni ca. Cetaso adhiṭṭhānābhīnivesānusayāti akusalacittassa adhiṭṭhānabhūtā ceva abhinivesabhūtā ca anusayabhūtā ca. Tathāgatassāti sammāsambuddhassa. Sabbesampi hi khīṇāsavānaṃ ete pahīnāva, satthu pana khīṇāsavabhāvo loke atipākaṭoti uparimakoṭiyā evaṃ vuttaṃ. Viññāṇadhātuyāti idha viññāṇaṃ kasmā gahitaṃ? Kilesappahānadassanattaṃ. Kilesā hi na kevalaṃ catūsuyeva khandhesu pahīnā pahīyanti, pañcasupi pahīyantiyevāti kilesappahānadassanattaṃ gahitaṃ. Evaṃ kho, gahapati, anokasārī hotīti evaṃ kammaviññāṇena okaṃ asarantena anokasārī nāma hoti.

Rūpanimittaniketavisāravīnibandhāti rūpameva kilesānaṃ paccayaṭṭhena nimittaṃ, ārammaṇakiriyasaṅkhātānīvāsanaṭṭhānaṭṭhena nīketanti rūpanimittaniketaṃ. Visāro ca vīnibandho ca visāravīnibandhā. Ubhayenapi hi kilesānaṃ patthaṭabhāvo ca

vinibandhanabhāvo ca vutto, rūpanimittanikete visāravinibandhāti rūpanimittaniketavisāravinibandhā, tasmā rūpanimittaniketamhi uppannena kilesavisārena ceva kilesabandhanena cāti attho. Niketasārīti vuccatīti ārammaṇakaraṇavasena nivāsanaṭṭhānaṃ sārīti vuccati. Pahīnāti te rūpanimittaniketakilesavisāravinibandhā pahīnā.

Kasmā panettha pañcakkhandhā “okā”ti vuttā, cha ārammaṇāni “niketa”nti? Chandarāgassa balavadubbalatāya. Samānepi hi etesaṃ ālayaṭṭhena visayabhāve okoti niccanivāsanaṭṭhānagehameva vuccati, niketanti “ajja asukaṭṭhāne kīlissāmā”ti katasañketaṭṭhānaṃ nivāsaṭṭhānaṃ uyyānādi. Tattha yathā puttadāradhanadhañṇapuṇṇagehe chandarāgo balavā hoti, evaṃ ajjhattikesu khandhesu. Yathā pana uyyānaṭṭhānādīsu tato dubbalataro hoti, evaṃ bāhiresu chasu ārammaṇesūti chandarāgassa balavadubbalatāya evaṃ desanā katāti veditabbo.

Sukhitesu sukhitoti upaṭṭhākesu dhanadhañṇalābhādivasena sukhitesu “idānāhaṃ manāpaṃ bhojanaṃ labhissāmī”ti gehasitasukhena sukhitō hoti, tehi pattasampattiṃ anubhavamāno viya carati. Dukkhitō tesu kenacideva kāraṇena dukkhe uppanne sayaṃ dviguṇena dukkhe dukkhito hoti. Kiccakaraṇīyesūti kiccasaṅkhātesu karaṇīyesu. Tesu yogaṃ āpajjati upayogaṃ sayaṃ tesu kiccānaṃ kattabbataṃ āpajjati. Kāmesūti vatthukāmesu. Evaṃ kho, gahapati, kāmehi aritto hotīti evaṃ kilesakāmehi aritto hoti anto kāmānaṃ bhāvena atuccho. Sukkapakkho tesu abhāvena ritto tucchoti veditabbo.

Purakkharānoti vaṭṭaṃ purato kurumāno. Evaṃrūpo siyantiādīsu dīgharassakāḷodātādīsu rūpesu “evaṃrūpo nāma bhavēyya”nti pattheti. Sukhādīsu vedanāsu evaṃvedano nāma; nīlasañṇādīsu sañṇāsu evaṃ sañṇo nāma; puñṇābhisaṅkhārādīsu saṅkhāresu evaṃsaṅkhāro nāma; cakkhuviñṇāṇādīsu viñṇāṇesu “evaṃ viñṇāṇo nāma bhavēyya”nti pattheti.

Apurakkharānoti vaṭṭaṃ purato akurumāno. Sahitaṃ me, asahitaṃ teti tuyhaṃ vacanaṃ asahitaṃ asiliṭṭhaṃ, mayhaṃ sahitaṃ siliṭṭhaṃ madhurapānasadisam. Adhiciṇṇaṃ te viparāvattanti yaṃ tuyhaṃ dīghena kālena paricitaṃ suppaṇaṃ, taṃ mama vādaṃ āgamma sabbaṃ khaṇena viparāvattaṃ nivattaṃ. Āropito te vādoti tuyhaṃ doso mayā āropito. Cara vādappamokkhāyati taṃ taṃ ācariyaṃ upasaṅkamitvā uttari pariyesanto imassa vādassa mokkhāya cara āhiṇḍāhi. Nibbeṭhehi vā sace pahosīti atha sayameva pahosī, idheva nibbeṭhehīti. Tatiyaṃ.

4. Dutiyahāḷiddikānisuttavaṇṇanā

4. Catutthe sakkapañheti cūḷasakkapañhe, mahāsakkapañhepetam vuttameva. Taṇhāsaṅkhayavimuttāti taṇhāsaṅkhaye nibbāne tadārammaṇāya phalavimuttiyā vimuttā. Accantaniṭṭhāti antaṃ atikkantaniṭṭhā satataniṭṭhā. Sesapadesupi eseva nayo. Catutthaṃ.

5. Samādhisuttavaṇṇanā

5. Pañcame samādhinti idaṃ bhagavā te bhikkhū cittekaggatāya parihāyante disvā, “cittakaggataṃ labhantānaṃ imesaṃ kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gamissatī”ti ṇatvā āha. Abhinandatīti pattheti. Abhivatatīti tāya abhinandanāya “aho piyaṃ iṭṭhaṃ kantaṃ manāpa”nti vadati. Vācam abhinandantopi ca taṃ ārammaṇaṃ nissāya evaṃ

lobhaṃ uppādentō abhivadatiyeva nāma. Ajjhosāya tiṭṭhatīti gilitvā pariniṭṭhapetvā gaṇhāti. Yā rūpe nandīti yā sā rūpe balavapatthanāsaṅkhātā nandī. Tadupādānanti taṃ gahaṇaṭṭhena upādānaṃ. Nābhinandatīti na pattheti. Nābhivadatīti patthanāvasena na “iṭṭhaṃ kanta”nti vadati. Vipassanācittena cetasā “aniccaṃ dukkha”nti vacībhedaṃ karontopi nābhivadatiyeva. Pañcamaṃ.

6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe paṭisallāṇeti idaṃ bhagavā te bhikkhū kāyavivekena parihāyante disvā “kāyavivekaṃ labhantānaṃ imesaṃ kammaṭṭhānaṃ phātiṃ gamissatī”ti ṇatvā āha. Chaṭṭhaṃ.

7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

7. Sattame upādāparitassananti gahaṇena uppannaṃ paritassanaṃ. Anupādāparitassananti aggahaṇena aparitassanaṃ. Rūpavipariṇāmānuparivattiviññānaṃ hotīti “mama rūpaṃ vipariṇata”nti vā “ahu vata metaṃ, dāni vata me natthī”ti vā ādinā nayena kammaviññānaṃ rūpassa bhedaṇuparivatti hoti. Vipariṇāmānuparivattijāti vipariṇāmassa anuparivattito vipariṇāmārammaṇacittato jātā. Paritassanā dhammasamuppādāti taṇhāparitassanā ca akusaladhammasamuppādā ca. Cittanti kusalacittaṃ. Pariyādāya tiṭṭhantīti pariyādiyitvā tiṭṭhanti. Uttāsavāti sauttāso. Vighātavāti savighāto sadukkho. Apekkhavāti sālāyo. Upādāya ca paritassatīti gaṇhitvā paritassako nāma hoti. Na rūpavipariṇāmānuparivattīti khīṇāsavassa kammaviññāṇameva natthi, tasmā rūpabhedaṇuparivatti na hotīti vattum vaṭṭati. Sattamaṃ.

8. Dutīyaupādāparitassanāsuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame taṇhāmānadiṭṭhivasena desanā katā. Iti paṭipāṭiyā catūsu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. Aṭṭhamaṃ.

9. Kālattayaaniccasuttavaṇṇanā

9. Navame ko pana vādo paccuppannassāti paccuppannamhi kathāva kā, aniccameva taṃ. Te kira bhikkhū atītānāgataṃ aniccanti sallakkhetvā paccuppanne kilamimsu, atha nesaṃ ito atītānāgatepi “paccuppannaṃ anicca”nti vuccamāne bujjhissantīti ajjhāsayaṃ viditvā satthā puggalajjhāsayaena imaṃ desanaṃ desesi. Navamaṃ.

10-11. Kālattayadukkkhasuttādivaṇṇanā

10-11. Dasamekādasamāni dukkhaṃ anattāti padehi visesetvā tathārūpeneva puggalajjhāsayaena kathitānīti. Dasamekādasamāni.

Nakulapituvaggo paṭhamo.

2. Aniccavaggo

1-10. Aniccassuttādivaṇṇanā

12-21. Aniccavagge pariyosānasuttaṃ pucchāvasikaṃ, sesāni tathā tathā bujjhanakānañca vasena desitānīti. Paṭhamādīni.

Aniccavaggo duttiyo.

3. Bhāravaggo

1. Bhārasuttavaṇṇanā

22. Bhāravaggassa paṭhame pañcupādānakkhandhātissa vacanīyanti pañcupādānakkhandhā iti assa vacanīyaṃ, evaṃ vattabbaṃ bhaveyyāti attho. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhāroti ye ime pañcupādānakkhandhā, ayaṃ bhāroti vuccati. Kenaṭṭhenāti? Parihārabhāriyaṭṭhena. Etesaṃhi ṭhāpanagamanisīdāpananipajjāpananhāpanamaṇḍanakhādāpanabhujjāpanādipari hāro bhāriyoti parihārabhāriyaṭṭhena bhāroti vuccati. Evaṃnāmoti tisso dattotiādīnāmo. Evaṃgottoti kaṇhāyano vacchāyanotiādīgatto. Iti vohāramattasiddhaṃ puggalaṃ “bhārahāro”ti katvā dasseti. Puggalo hi paṭisandhikkhaṇe ya eva khandhabhāraṃ ukkhipitvā dasapi vassāni vīsati paṭisandhikkhaṇe ya eva khandhabhāraṃ nhāpento bhojento mudusamphassamañcapīṭhesu nisīdāpento nipajjāpento pariharitvā cutikkhaṇe chaḍḍetvā puna paṭisandhikkhaṇe aparaṃ khandhabhāraṃ ādiyati, tasmā bhārahāroti jāto.

Ponobhavikāti punabbhavanibbattikā. Nandīrāgasahagatāti nandīrāgena saha ekattameva gatā. Tabbhāvasahagataṃhi idha adhippetam. Tatra tatrābhinandinīti upapattiṭṭhāne vā rūpādīsū vā ārammaṇesu tattha tattha abhinandanasīlāva. Kāmatanḥādīsū pañcakāmaguṇiko rāgo kāmatanḥā nāma, rūpārūpabhavarāgo jhānanikanti sassatadiṭṭhisahagato rāgoti ayaṃ bhavatanḥā nāma, ucchedadiṭṭhisahagato rāgo vibhavatanḥā nāma. Bhārādānanti bhāragahaṇam. Tanḥāya hi esa bhāram ādiyati. Asesavirāganīrodhotiādi sabbaṃ nibbānasseva vevacanaṃ. Taṃhi āgamma tanḥā asesato virajjati nirujjhati cajiyaṃ paṭinissajjiyaṃ vimuccati, natthi cettha kāmālayo vā diṭṭhālayo vāti nibbānaṃ etāni nāmāni labhati. Samūlaṃ tanhanti tanḥāya avijjā mūlaṃ nāma. Abbuyhāti arahattamaggena taṃ samūlakaṃ uddharitvā. Nicchāto parinibbutoti nittanḥo parinibbuto nāmāti vattum vaṭṭatīti. Paṭhamam.

2. Pariññasuttavaṇṇanā

23. Dutiye pariññeyyetaṃ parijānitabbe, samatikkamitabbeti attho. Pariññanti accantapariññaṃ, samatikkamanti attho. Rāgakkhayotiādi nibbānassa nāmaṃ. Taṃhi accantapariññaṃ nāma. Dutiyaṃ.

3. Abhijānasuttavaṇṇanā

24. Tatiye abhijānanti abhijānanto. Iminā ñātapariññaṃ kathitā, dutiyapadena tīraṇapariññaṃ, tatiyacatutthehi pahānapariññaṃ imasmiṃ sutte tisso pariññaṃ kathitāti. Tatiyaṃ.

4-9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā

25-30. Catutthādīni dhātusamyutte vuttanayeneva veditabbāni. Paṭipāṭiyā panettha pañcamachaṭṭhasattamesu cattāri saccāni kathitāni, aṭṭhamanavamesu vaṭṭavivaṭṭam. Catutthādīni.

10. Aghamūlasuttavaṇṇanā

31. Dasame aghanti dukkhaṃ. Evamettha dukkhalakkhaṇameva kathitaṃ. Dasamaṃ.

11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā

32. Ekādasame pabhaṅgunti pabhijjanasabhāvaṃ. Evamidha aniccalakkhaṇameva kathitanti. Ekādasamaṃ.

Bhāravaggo tatiyo.

4. Natumhākavaggo

1. Natumhākasuttavaṇṇanā

33. Natumhākavaggassa paṭhame pajahathāti chandarāgappahānena pajahatha. Tiṇādisu tiṇaṃ nāma antopheggu bahisāraṃ tālanāḷikerādi. Kaṭṭhaṃ nāma antosāraṃ bahipheggu khadīrasālasākapanasādi. Sākhā nāma rukkhassa bāhā viya nikkhantā. Palāsaṃ nāma tālanāḷikerapaṇṇādi. Paṭhamam.

2. Dutīyanatumhākasuttavaṇṇanā

34. Dutīyam vinā upamāya bujjanakānaṃ ajjhāsayena vuttaṃ. Dutīyam.

3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

35. Tatiye rūpañce, bhante, anusetīti yadi rūpaṃ anuseti. Tena saṅkhaṃ gacchatīti kāmārāgādisu yena anusayena taṃ rūpaṃ anuseti, teneva anusayena “ratto duṭṭho mūḷho”ti paṇṇattiṃ gacchati. Na tena saṅkhaṃ gacchatīti tena abhūtena anusayena “ratto duṭṭho mūḷho”ti saṅkhaṃ na gacchatīti. Tatiyam.

4. Dutīyaaññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

36. Catutthe taṃ anumīyatīti taṃ anusayitaṃ rūpaṃ marantena anusayena anumarati. Na hi ārammaṇe bhijjamāne tadārammaṇā dhammā tiṭṭhanti. Yaṃ anumīyatīti yaṃ rūpaṃ yena anusayena anumarati. Tena saṅkhaṃ gacchatīti tena anusayena “ratto duṭṭho mūḷho”ti saṅkhaṃ gacchati. Atha vā yanti karaṇavacanametam, yena anusayena anumīyati, tena “ratto duṭṭho mūḷho”ti saṅkhaṃ gacchatīti attho. Catuttham.

5-6. Ānandasuttādivaṇṇanā

37-38. Pañcame ṭhitassa aññathattaṃ paññāyatīti dharmānassa jīvamānassa jarā paññāyati. Ṭhitīti hi jīvitindriyasaṅkhātāya anupālanāya nāmaṃ. Aññathattanti jarāya. Tenāhu porāṇā -

“Uppādo jāti akkhāto, bhaṅgo vutto vayoti ca;
Aññathattaṃ jarā vuttā, ṭhitī ca anupālanā”ti.

Evam ekekassa khandhassa uppādajarābhaṅgasāṅkhātāni tīṇi lakkhaṇāni honti yāni sandhāya vuttaṃ “tīṇimāni, bhikkhave, saṅkhatassa saṅkhatallakkhaṇāni”ti.

Tattha saṅkhattaṃ nāma paccayanibbatto yo koci saṅkhāro. Saṅkhāro ca na lakkhaṇam, lakkhaṇam na saṅkhāro, na ca saṅkhārena vinā lakkhaṇam paññāpetum sakkā, nāpi lakkhaṇam vinā saṅkhāro, lakkhaṇena pana saṅkhāro pākaṭo hoti. Yathā hi na ca gāvīyeva lakkhaṇam, lakkhaṇameva na gāvī, nāpi gāvīṃ muñcitvā lakkhaṇam paññāpetum sakkā, nāpi lakkhaṇam muñcitvā gāvīṃ, lakkhaṇena pana gāvī pākaṭā hoti, evaṃsāmpadamidaṃ veditabbaṃ.

Tattha saṅkhārānaṃ uppādakkaṇe saṅkhāropi uppādalakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. “Uppādopi”ti vutte saṅkhāropi jarālakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. Bhaṅgakkhaṇe saṅkhāropi taṃlakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. Apare pana vadanti “arūpadhammānaṃ jarākhaṇo nāma na sakkā paññāpetuṃ, sammāsambuddho ca ‘vedanāya uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ñhitāya aññathattaṃ paññāyatī’ti vadanto arūpadhammānaṃ tīṇi lakkhaṇāni paññāpeti, tāni atthikkhaṇaṃ upādāya labbhantī”ti vatvā -

“Atthitā sabbadhammānaṃ, ñhiti nāma pavuccati;
Tasseva bhedo maraṇaṃ, sabbadā sabbapāṇina”nti. -

Imāya ācariyagāthāya tamatthaṃ sādheti. Atha vā santativasena ñhānaṃ ñhitīti veditabbanti ca vadanti. Yasmā pana sutte ayaṃ viseso natthi, tasmā ācariyamatiyā suttaṃ apaṭibāhetvā suttameva pamāṇaṃ kattabbaṃ. Chaṭṭhaṃ uttānameva. Pañcamachaṭṭhāni.

7-10. Anudhammasuttādivaṇṇanā

39-42. Sattame dhammānudanudhammappaṭipannassāti navannaṃ lokuttaradhammānaṃ anulomadhammaṃ pubbabhāgapapaṭipadaṃ paṭipannassa. Ayamanudhammoti ayaṃ anulomadhammo hoti. Nibbidābahuloti ukkaṇṭhanabahulo hutvā. Parijānātīti tīhi pariññāhi parijānāti. Parimuccatīti maggakkhaṇe uppannāya pahānapariññāya parimuccati. Evaṃ imasmiṃ sutte maggova kathito hoti, tathā ito paresu tīsu. Idha pana anupassanā aniyamitā, tesu niyamitā. Tasmā idhāpi sā tattha niyamitavaseneva niyametabbā. Na hi sakkā tīsu aññataraṃ anupassanaṃ vinā nibbindituṃ parijānituṃ vāti. Sattamādīni.

Natumhā kavaggo catuttho.

5. Attadīpavaggo

1. Attadīpasuttavaṇṇanā

43. Attadīpavaggassa paṭhame attadīpāti attānaṃ dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gatiṃ parāyaṇaṃ paṭiṭṭhaṃ katvā viharathāti attho. Attasaraṇāti idaṃ tasseva vevacanaṃ. Anaññasaraṇāti idaṃ aññassa saraṇapaṭikkhepavacanaṃ. Na hi añño aññassa saraṇaṃ hoti aññassa vāyāmena aññassa asijjhanato, vuttampi cetāṃ -

“Attā hi attano nātho,
Ko hi nātho paro siyā”ti.

Tenāha “anaññasaraṇā”ti. Ko panettha attā nāma? Lokiyalokuttaro dhammo. Tenevāha - “dhammadīpā dhammasaraṇā anaññasaraṇā”ti. Yonīti kāraṇaṃ - “yonī hesā, bhūmija, phalassa adhigamāyā”tiādīsu viya. Kiṃpahotikāti kiṃpabhutikā, kuto pabhavantīti attho? Rūpassa tvevāti idaṃ tesameva sokādīnaṃ pahānadassanatthaṃ āraddhaṃ. Na paritassatīti na gaṇhāti na gahati. Tadaṅganibbutoti tena vipassanaṅgena kilesānaṃ nibbutattā tadaṅganibbuto. Imasmiṃ sutte vipassanāva kathitā. Paṭhamāṃ.

2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

44. Dutīye dukkhasamudaya-gāminī samanupassanāti yasmā sakkāyo dukkhaṃ,

tassa ca samudayagāminī paṭipadā nāma “rūpaṃ attato samanupassatī”ti evaṃ diṭṭhisamanupassanā vuttā, tasmā dukkhasamudayagāminī samanupassanāti ayamettha attho hoti. Dukkhanirodhagāminī samanupassanāti ettha saha vipassanāya catumaggaññaṃ “samanupassanā”ti vuttaṃ. Iti imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ. Dutiyaṃ.

3. Aniccasuttavaṇṇanā

45. Tatiye sammappaññāya daṭṭhabbanti saha vipassanāya maggapaññāya daṭṭhabbaṃ. Virajjati vimuccatīti maggakkhaṇe virajjati, phalakkhaṇe vimuccati. Anupādāya āsavehīti anuppādanirodhena niruddhehi āsavehi agahetvā iti vimuccati. Rūpadhātuyātiādi paccavekkhaṇadassanattamaṃ vuttaṃ. Saha phalena paccavekkhaṇadassanattantipi vadantiyeva. Ṭhitanti upari kattabbakiccābhāvena ṭhitaṃ. Ṭhitattā santussitanti pattabbaṃ pattabhāvena santuṭṭhaṃ. Paccattaṃyeva parinibbāyatīti sayameva parinibbāyati. Tatiyaṃ.

4. Dutiyaaniccasuttavaṇṇanā

46. Catutthe pubbantānudiṭṭhiyoti pubbantaṃ anugatā aṭṭhārasa diṭṭhiyo na honti. Aparantānudiṭṭhiyoti aparantaṃ anugatā catucattālīsa diṭṭhiyo na honti. Thāmaso parāmāsoti diṭṭhithāmaso ceva diṭṭhiparāmāso ca na hoti. Ettāvatā paṭhamamaggo dassito. Idāni saha vipassanāya tayo magge ca phalāni ca dassetuṃ rūpasmintiādi āraddhaṃ. Atha vā diṭṭhiyo nāma vipassanāya eva pahīnā, idaṃ pana upari saha vipassanāya cattāro magge dassetuṃ āraddhaṃ. Catutthaṃ.

5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā

47. Pañcame pañcupādānakkhandhe samanupassanti etesaṃ vā aññataranti paripuṇṇagāhavasena pañcakkhandhe samanupassanti, aparipuṇṇagāhavasena etesaṃ aññataraṃ. Iti ayañceva samanupassanāti iti ayañca diṭṭhisamanupassanā. Asmīti cassa avigataṃ hotīti yassa ayaṃ samanupassanā atthi, tasmīṃ asmīti taṇhāmānadiṭṭhisāṅkhātamaṃ papañcattayaṃ avigatameva hoti. Pañcannaṃ indriyānaṃ avakkanti hotīti tasmīṃ kilesajāte sati kammakilesapaccayānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ nibbatti hoti.

Atthi, bhikkhave, manoti idaṃ kammamanaṃ sandhāya vuttaṃ. Dhammāti ārammaṇaṃ. Avijjādhātūti javanakkhaṇe avijjā. Avijjāsamphassajenāti avijjāsampayuttaphassato jātena. Apica manoti bhavaṅgakkhaṇe vipākamanodhātu, āvajjanakkhaṇe kiryamanodhātu. Dhammādayo vuttappakārāva. Asmītipissa hotīti taṇhāmānadiṭṭhivasena asmīti evampissa hoti. Ito paresu ayamāhamasmīti rūpādīsu kiñcideva dhammaṃ gahetvā “ayaṃ ahamasmī”ti attadiṭṭhivasena vuttaṃ. Bhavissanti sassatadiṭṭhivasena. Na bhavissanti ucchedadiṭṭhivasena. Rūpī bhavissantiādīni sabbāni sassatameva bhajanti. Athetthāti atha tenevākārena ṭhitesu etesu indriyesu. Avijjā pahīyatīti catūsu saccesu aññānabhūtā avijjā pahīyati. Vijjā uppajjatīti arahattamaggavijjā uppajjati. Evamettha asmīti taṇhāmānadiṭṭhiyo. Kammasa pañcannañca indriyānaṃ antare eko sandhi, vipākamanaṃ pañcindriyapakkhikaṃ katvā pañcannañca indriyānaṃ kammasa ca antare eko sandhīti. Iti tayo papañcā atīto addhā, indriyādīni paccuppanno addhā, tattha kammamanaṃ ādiṃ katvā anāgatassa paccayo dassitoti. Pañcamaṃ.

6. Khandhasuttavaṇṇanā

48. Chaṭṭhe rūpakkhandho kāmāvacaro, cattāro khandhā catubhūmakā. Sāsavanti āsavānaṃ ārammaṇabhāvena paccayabhūtaṃ. Upādāniyanti tattheva ca upādānānaṃ paccayabhūtaṃ. Vacanattho panettha - ārammaṇaṃ katvā pavattehi saha āsavehīti sāsavaṃ. Upādātabbanti upādāniyaṃ. Idhāpi rūpakkhandho kāmāvacaro, avasesā tebhūmakā vipassanācārasena vuttā. Evamettha rūpaṃ rāsaṭṭhena khandhesu pavitṭhaṃ, sāsavarāsaṭṭhena upādānakkhandhesu. Vedanādayo sāsavāpi atthi, anāsavāpi atthi. Te rāsaṭṭhena sabbepi khandhesu pavitṭhā, tebhūmakā panettha sāsavaṭṭhena upādānakkhandhesu pavitṭhāti. Chaṭṭhaṃ.

7-8. Soṇasuttādivaṇṇanā

49-50. Sattame seyyohamasmiṃti visiṭṭho uttamo ahamasmi. Kimaññaṃtra yathābhūtassa adassanāti yathābhūtassa adassanato aññaṃ kiṃ bhaveyya? Adassanaṃ aññaṃnameva bhaveyyāti attho. Idānissa te parivaṭṭaṃ vajirabhedadesanaṃ ārabhanto taṃ kiṃ maññaṃsi soṇotiādīmāha. Aṭṭhaṃ uttānameva. Sattamaaṭṭhamāni.

9-10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā

51-52. Navamadasamesu nandikkhayā rāgakkhayo, rāgakkhayā nandikkhayoti idaṃ nandīti vā rāgoti vā imesaṃ atthato ninnānākaraṇatāya vuttaṃ. Nibbidānupassanāya vā nibbindanto nandiṃ pajahati, virāgānupassanāya virajjanto rāgaṃ pajahati. Ettāvata vipassanaṃ niṭṭhapetvā “rāgakkhayā nandikkhayo”ti idha maggaṃ dassetvā “nandirāgakkhayā cittaṃ vimutta”nti phalaṃ dassitanti. Navamadasamāni.

Attadīpavaggo pañcama.

Mūlapaṇṇāsako samatto.

6. Upayavaggo

1. Upayasuttavaṇṇanā

53. Upayavaggassa paṭhame upayoti taṇhāmānadiṭṭhivasena pañcakkhandhe upagato. Viññāṇanti kammaviññāṇaṃ. Āpajjeyyāti kammaṃ javāpetvā paṭisandhiākaḍḍhanasamatthatāya vuddhiādini āpajjeyya. Viññāṇupayanti padassa aggahaṇe kāraṇaṃ vuttameva. Vocchijjatārammaṇanti paṭisandhiākaḍḍhanasamatthatāya abhāvena ārammaṇaṃ vocchijjati. Patitṭhā viññāṇassāti kammaviññāṇassa patitṭhā na hoti. Tadappatitṭhitanti taṃ appatitṭhitaṃ. Anabhisaṅkhacca vimuttanti paṭisandhiṃ anabhisaṅkharitvā vimuttaṃ. Paṭhaṃ.

2. Bījasuttavaṇṇanā

54. Dutiye bījajātānīti bījāni. Mūlabījanti vacaṃ vacattaṃ haliddaṃ siṅgiveranti evamādi. Khandhabījanti assattho nigrodhoti evamādi. Phalubījanti ucchu veḷu naḷoti evamādi. Aggabījanti ajjukaṃ phaṇijjakanti evamādi. Bījabījanti sālivihiādi pubbaṇṇaṇceva muggamāsādi aparaṇṇaṇca. Akhaṇḍānīti abhinnāni. Bhinnakālato paṭṭhāya bījaṃ bījatthāya na upakappati. Apūtikānīti udakatemanaṃ apūtikāni. Pūtibījaṇhi bījatthāya na upakappati. Avātātapahatānīti vātena ca ātapena ca na hatāni, nirojataṃ na pāpitāni. Nirojaṇhi kasaṭaṃ bījaṃ bījatthāya na upakappati. Sārādānīti gahitasārāni patitṭhitasārāni. Nissāraṇhi bījaṃ bījatthāya na upakappati.

Sukhasayitānīti cattāro māse koṭṭhe pakkhittaniyāmeneva sukhaṃ sayitāni. Pathavīti hetṭhā patitṭhānapathavī. Āpoti uparisnehanaāpo. Catasso viññāṇaṭṭhitiyoti kammaviññāṇassa ārammaṇabhūtā rūpādayo cattāro khandhā. Te hi ārammaṇavasena patitṭhābhūtattā pathavīdhātusadisā. Nandirāgo sinehanaṭṭhena āpodhātusadiso. Viññāṇaṃ sāhāranti sappaccayaṃ kammaviññāṇaṃ. Tañhi bījaṃ viya pathaviyaṃ ārammaṇapathaviyaṃ viruhati. Dutiyaṃ.

3. Udānasuttavaṇṇanā

55. Tatiye udānaṃ udānesīti balavasomanassasamuṭṭhānaṃ udānaṃ udāhari. Kiṃ nissāya panesa bhagavato uppannoti. Sāsanassa niyyānikabhāvaṃ. Kathaṃ? Evaṃ kirassa ahosi, “tayome upanissayā - dānūpanissayo sīlūpanissayo bhāvanūpanissayo cā”ti. Tesu dānasīlūpanissayā dubbalā, bhāvanūpanissayo balavā. Dānasīlūpanissayā hi tayo magge ca phalāni ca pāpentī, bhāvanūpanissayo arahattaṃ pāpeti. Iti dubbalūpanissaye patitṭhito bhikkhu ghaṭento vāyamanto pañcorambhāgiyāni bandhanāni chetvā tīṇi maggaphalāni nibbatteti, “aho sāsanaṃ niyyānika”nti āvajjentassa ayaṃ udapādi.

Tattha “dubbalūpanissaye ṭhatvā ghaṭamāno tīṇi maggaphalāni pāpuṇātī”ti imassatṭhassāvibhāvanatthaṃ milakattherassa vatthu veditabbaṃ - so kira gihikāle pāṇātipātakammaena jīvikaṃ kappento araṇṇhe pāsasatañceva adūhalasatañca yojesi. Athekadivasaṃ aṅgārapakkamaṃsaṃ khādītva pāsaṭṭhānesu vicaranto pipāsābhibhūto ekassa araṇṇavāsitttherassa vihāraṃ gantvā therassa caṅkamantassa avidūre ṭhitaṃ pānīyaghaṭaṃ vivari, hatthatemanamattampi udakaṃ nāddasa. So kujjhitvā āha - “bhikkhu, bhikkhu tumhe gahapatikehi dinnaṃ bhuñjitvā bhuñjitvā supatha, pānīyaghaṭe añjalimattampi udakaṃ na ṭhapetha, na yuttameta”nti. Thero “mayā pānīyaghaṭo pūretvā ṭhapito, kiṃ nu kho eta”nti? Gantvā olokento paripuṇṇaghaṭaṃ disvā pānīyasaṅkhaṃ pūretvā adāsi. So dvattisaṅkhapūraṃ pivitvā cintesi - “evaṃ pūritaghaṭo nāma mama kammaṃ āgamma tattakapālo viya jāto. Kiṃ nu kho anāgate attabhāve bhavissatī”ti? Saṃviggacitto dhanuṃ chaḍḍetvā, “pabbājetha maṃ, bhante”ti āha. Thero tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā taṃ pabbājesi.

Tassa samaṇadhammaṃ karontassa bahūnaṃ migasūkarānaṃ mārītaṭṭhānaṃ pāsaadūhalānañca yojitaṭṭhānaṃ upaṭṭhāti. Taṃ anussarato sarīre dāho uppajjati, kūṭagoṇo viya kammaṭṭhānampi vīthiṃ na paṭipajjati. So “kiṃ karissāmi bhikkhubhāvenā”ti? Anabhiratiyā pīlito therassa santikaṃ gantvā vanditvā āha - “na sakkomi, bhante, samaṇadhammaṃ kātu”nti. Atha naṃ thero “hatthakammaṃ karohī”ti āha. So “sādhū, bhante”ti vatvā udumbarādayo allarukkhe chinditvā mahantaṃ rāsīṃ katvā, “idāni kiṃ karomī”ti pucchi? Jhāpehi nanti. So catūsu disāsu aggiṃ datvā jhāpetuṃ asakkonto, “bhante, na sakkomī”ti āha. Thero “tena hi apehī”ti pathaviṃ dvidhā katvā avīcito khajjopanakamattaṃ aggiṃ nīharitvā tattha pakkhipi. So tāva mahantaṃ rāsīṃ sukkhapaṇṇaṃ viya khaṇena jhāpesi. Athassa thero avīciṃ dassetvā, “sace vibbhamissasi, ettha paccissasi”ti saṃvegaṃ janesi. So avīcidassanato paṭṭhāya pavedhamāno “niyyānikaṃ, bhante, buddhasāsana”nti pucchi, āmāvusoti. Bhante, buddhasāsanassa niyyānikatte sati milako attamokkhaṃ karissati, mā cintayitṭhāti. Tato paṭṭhāya samaṇadhammaṃ karoti ghaṭeti, tassa vattapaṭivattaṃ pūreti, niddāya bādhayamānāya tintaṃ palālaṃ sīse ṭhapetvā pāde

soṇḍiyaṃ otāretvā nisīdati. So ekadivasam pāṇīyaṃ parissāvetvā ghaṭaṃ ūrumhi
ṭhapetvā udakamaṇikānaṃ pacchedaṃ āgamayamāno aṭṭhāsi. Atha kho thero
sāmaṇerassa imaṃ uddesaṃ deti -

“Uṭṭhānavato satīmato,
Sucikammaṃ nisammakārino;
Saññatassa dhammajīvino,
Appamattassa yasobhivaḍḍhatī”ti.

So catuppadikampi taṃ gāthaṃ attaniyeva upanesi - “uṭṭhānavatā nāma mādisena
bhavitabbaṃ. Satimatāpi mādiseneva...pe... appamattenapi mādiseneva
bhavitabba”nti. Evaṃ taṃ gāthaṃ attani upanetvā tasmīmyeva padavāre ṭhito
pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni chinditvā anāgāmiṃphale patiṭṭhāya haṭṭhatuṭṭho -

“Allaṃ palālapuñjāhaṃ, sīsenādāya caṅkamim;
Pattosmi tatiyaṃ ṭhānaṃ, ettha me natthi saṃsaya”ti. -

Imaṃ udānagāthaṃ āha. Evaṃ dubbalūpanissaye ṭhito ghaṭento vāyamanto
pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni chinditvā tīṇi maggaphalāni nibbatteti. Tenāha
bhagavā - “no cassaṃ, no ca me siyā, nābhavissa, na me bhavissatīti evaṃ
adhimuccamāno bhikkhu chindeyya orambhāgiyāni saṃyojanāni”ti.

Tattha no cassaṃ, no ca me siyāti sace ahaṃ na bhaveyyaṃ, mama parikkhāropi na
bhaveyya. Sace vā pana me atīte kammābhisaṅkhāro nābhavissa, idaṃ me etarahi
khandhapañcakaṃ na bhaveyya. Nābhavissa, na me bhavissatīti idāni pana tathā
parakkamissāmi, yathā me āyatim khandhābhinibbattako kammaṃsaṅkhāro na
bhavissati, tasmim asati āyatim paṭisandhi nāma na me bhavissati. Evaṃ
adhimuccamānoti evaṃ adhimuccanto bhikkhu dubbalūpanissaye ṭhito
pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni chindeyya. Evaṃ vutteti evaṃ sāsanassa
niyyānikabhāvaṃ āvajjentena bhagavatā imasmim udāne vutte. Rūpaṃ vibhavissatīti
rūpaṃ bhijjissati. Rūpassa vibhavāti vibhavadassanena saḥavipassanena.
Saḥavipassanakā hi cattāro maggā rūpādīnaṃ vibhavadassanaṃ nāma. Taṃ
sandhāyetaṃ vuttaṃ. Evaṃ adhimuccamāno, bhante, bhikkhu chindeyyāti, bhante,
evaṃ adhimuccamāno bhikkhu chindeyyeva pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni. Kasmā
na chindissatīti?

Idāni upari maggaphalaṃ pucchanto kathaṃ pana, bhantetiādimāha. Tattha
anantarāti dve anantarāni āsannānantaraṇca dūrānantaraṇca. Vipassanā maggassa
āsannānantaraṃ nāma, phalassa dūrānantaraṃ nāma. Taṃ sandhāya “kathaṃ pana,
bhante, jānato kathaṃ passato vipassanānantarā ‘āsavānaṃ khayoti’ti saṅkhaṃ
gataṃ arahattaphalaṃ hotī”ti pucchatī. Atasiṭāyetaṃ atasitabbe abhāyitabbe
ṭhānamhi. Tāsaṃ āpajjatīti bhayaṃ āpajjati. Tāso hesoti yā esā “no cassaṃ, no ca me
siyā”ti evaṃ pavattā dubbalavipassanā, sā yasmā attasinehaṃ pariyādātuṃ na
sakkoti, tasmā assutavato puthujjanassa tāso nāma hoti. So hi “idānāhaṃ
ucchiṃjissāmi, na dāni kiñci bhavissāmi”ti attānaṃ papāte patantaṃ viya passati
aññataro brāhmaṇo viya. Lohapāsādassa kira heṭṭhā tipīṭakacūlanāgatthero
tilakkhaṇāhataṃ dhammaṃ parivatteti. Atha aññatarassa brāhmaṇassa ekamante
ṭhatvā dhammaṃ suṇantassa saṅkhārā suññato upaṭṭhaṃsu. So papāte patanto
viya hutvā vivaṭadvārena tato palāyitvā gehaṃ pavisitvā, puttaṃ ure sayāpetvā,
“tāta, sakyasamayaṃ āvajjento manamhi naṭṭho”ti āha. Na heso bhikkhu tāso esā

evaṃ pavattā balavavipassanā sutavato ariyasāvakassa na tāso nāma hoti. Na hi tassa evaṃ hoti “ahaṃ ucchijjissāmī”ti vā “vinassissāmī”ti vāti. Evaṃ pana hoti “saṅkhārāva uppijanti, saṅkhārāva nirujjhanti”ti. Tatiyaṃ.

4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā

56. Catutthe catuparivaṭṭanti ekekaṃ khandhe catunnaṃ parivaṭṭanavasena. Rūpaṃ abbhaññāsinti rūpaṃ dukkhasaccanti abhiññāsiṃ. Evaṃ sabbapadesu catusaccavaseneva attho veditabbo. Āhārasamudayāti ettha sacchandarāgo kabalīkārāhāro āhāro nāma. Paṭipannāti sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā paṭipannā honti. Gādhantīti paṭiṭṭhahanti. Ettāvatā sekkhabhūmiṃ kathetvā idāni asekkhabhūmiṃ kathento ye ca kho keci, bhikkhaviādimāha. Suvimuttāti arahattaphalavimuttiyā suṭṭhu vimuttā. Kevalinoti sakalino katasabbakiccā. Vaṭṭaṃ tesāṃ natthi paññāpanāyāti yena te avasiṭṭhena vaṭṭena paññāpeyyuṃ, taṃ nesaṃ vaṭṭaṃ natthi paññāpanāya. Atha vā vaṭṭanti kāraṇaṃ, paññāpanāya kāraṇaṃ natthīti. Ettāvatā asekkhabhūmivāro kathito. Catutthaṃ.

5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā

57. Pañcame sattaṭṭhānakusaloti sattasu okāsesu cheko. Vusitavāti vusitavāso. Uttamapurisoti seṭṭhapuriso. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ. Idaṃ pana suttaṃ ussadanandiyañceva palobhanīyañcāti veditabbaṃ. Yathā hi rājā vijitasāṅgāmo saṅgāme vijayino yodhe uccaṭṭhāne ṭhapetvā tesāṃ sakkāraṃ karoti. Kiṃ kāraṇā? Etesāṃ sakkāraṃ disvā sesāpi sūrā bhavituṃ maññissantīti, evameva bhagavā appameyyaṃ kālaṃ pāramiyo pūretvā mahābodhimaṇḍe kilesamāravijayaṃ katvā sabbaññutaṃ patto sāvattiyaṃ jetavanamahāvihāre nisīditvā imaṃ suttaṃ desento khīṇāsava ukkhipitvā thomesi vaṇṇesi. Kiṃ kāraṇā? Evaṃ avasesā sekkhapuggalā arahattaphalaṃ pattabbaṃ maññissantīti. Evametaṃ suttaṃ khīṇāsavānaṃ ukkhipitvā pasamsitattā ussadanandiyaṃ, sekkhānaṃ palobhitattā palobhanīyanti veditabbaṃ.

Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sattaṭṭhānakusalo hotīti ettāvatā cettha maggaphalapaccavekkhaṇavasena desanaṃ niṭṭhapetvāpi puna kathaṇca, bhikkhave, bhikkhu tivadhūpaparikkhī hotīti idaṃ “khīṇāsavo yasmiṃ ārammaṇe satatavihārena viharati, taṃ satto vā puggalo vā na hoti, dhātuādimattameva pana hotī”ti evaṃ khīṇāsavassa satatavihāraṇca, “imesu dhammesu kammaṃ katvā ayaṃ āgato”ti āgamanīyapaṭipadaṇca dassetuṃ vuttaṃ. Tattha dhātuso upaparikkhatīti dhātusabhāvena passati oloketi. Sesapadadvayepi eseṇa nayo. Pañcamaṃ.

6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā

58. Chaṭṭhe ko adhippayāsoti ko adhikapayogo. Anuppannassāti imaṇhi maggaṃ kassapasammāsambuddho uppādesi, antarā añño satthā uppādetuṃ nāsakkhi, iti bhagavā anuppannassa maggaṃ uppādetā nāma. Nagaropamasmiṇhi avaḷaṇṇanaṭṭhānesu purāṇamaggo jāto, idha avattamānaṭṭhena anuppannamaggo nāma. Asaṇjātassāti tasseeva vevacanaṃ. Anakkhātassāti akathitassa. Maggaṃ jānātīti maggaññū. Maggaṃ viditaṃ pākaṭaṃ akāsīti maggavidū. Magge ca amagge ca kovidoti maggakovidō. Maggānugāti maggaṃ anugacchantā. Pacchā samannāgatāti ahaṃ paṭhamaṃ gato, sāvakaṃ pacchā samannāgatā. Chaṭṭhaṃ.

7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā

59. Sattame pañcavaggiyeti aññāsi koṇḍaññattherādi ke pañca jane purāṇupaṭṭhāke. Āmañtesīti āsāḷhipuṇṇamadivase dhammacakkappavattanato paṭṭhāya anukkamena sotāpatti phale paṭiṭṭhite “idāni nesaṃ āsavakkhayāya dhammaṃ desessāmī”ti pañcamiyaṃ pakkhassa āmañtesi. Etadavocāti etaṃ “rūpaṃ, bhikkhave, anattā”ti ādinayappavattaṃ anattalakkhaṇasuttaṃ avoca. Tattha anattāti pubbe vutthehi catūhi kāraṇehi anattā. Taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, idaṃ kasmā āradhmaṃ? Ettakena tṭhānena anattalakkhaṇameva kathitaṃ, na aniccadukkhalakkhaṇāni, idāni tāni dassetvā samodhānetvā tīṇipi lakkhaṇāni dassetuṃ idamāradhanti veditabbaṃ. Tasmāti yasmā ime pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattā, tasmā. Yaṃkiñci rūpantiādīsu vitthārakathā visuddhimagge paññābhāvanādhikāre khandhaniddese vuttāva. Sesaṃ sabbattha vuttānusāreneva veditabbaṃ. Imasmiṃ pana sutte anattalakkhaṇameva kathitanti. Sattamaṃ.

8. Mahālisuttavaṇṇanā

60. Aṭṭhame ekanta dukkhantiādīni dhātusaṃyutte vuttanayāneva. Aṭṭhamamaṃ.

9. Ādittasuttavaṇṇanā

61. Navame ādittanti ekādasahi aggīhi ādittaṃ pajjalitaṃ. Iti dvīsūpi imesu suttesu dukkhalakkhaṇameva kathitaṃ. Navamaṃ.

10. Niruttipathasuttavaṇṇanā

62. Dasame niruttiyova niruttipathā, atha vā niruttiyo ca tā niruttivasena viññātabbānaṃ atthānaṃ pathattā pathā cāti niruttipathā. Sesapadadvayepi ese va nayo. Tīṇipi cetāni aññamaññavevacanānevāti veditabbāni. Asaṃkiṇṇāti avijahitā, “ko imehi attho”ti vatvā acaḍḍitā. Asaṃkiṇṇapubbāti atītepi na jahitapubbā. Na saṃkiyanti etarahipi “kimete hī”ti na chaḍḍiyanti. Na saṃkiyissanti anāgatepi na chaḍḍiyissanti. Appaṭikuttāti appaṭibāhitā. Atītanti attano sabhāvaṃ bhaṅgameva vā atikkantaṃ. Niruddhanti desantaraṃ asaṅkamtva tattheva niruddhaṃ vūpasantaṃ. Vipariṇatanti vipariṇāmaṃ gataṃ naṭṭhaṃ. Ajātanti anuppannaṃ. Apātubhūtaṃ apākaṭibhūtaṃ.

Ukkalāti ukkalajanapadavāsino. Vassabhaññāti vasso ca bhañño ca. Dvepi hi te mūladiṭṭhigatikā. Ahetukavādātiādīsu “natthi hetu natthi paccayo”ti gahitattā ahetukavādā. “Karoto na karīyati pāpa”nti gahitattā akiriyavādā. “Natthi dinna”nti ādigahaṇato natthikavādā. Tattha ime dve janā, tisso diṭṭhiyo, kiṃ ekekassa diyaḍḍhā hotīti? Na tathā, yathā pana eko bhikkhu paṭipāṭiyā cattāripi jhānāni nibbatteti, evamettha ekeko tissopi diṭṭhiyo nibbattesīti veditabbo. “Natthi hetu natthi paccayo”ti punappunaṃ āvajjentassa āharantassa abhinandantassa assādentassa maggadassanaṃ viya hoti. So micchattaniyāmaṃ okkamati, so ekanta kāḷakoti vuccati. Yathā pana ahetukadiṭṭhiyaṃ, evaṃ “karoto na karīyati pāpaṃ, natthi dinna”nti imesūpi tṭhānesu micchattaniyāmaṃ okkamati.

Na garahitabbaṃ nappaṭikkositabbaṃ amaññiṃsūti ettha “yadetaṃ atītaṃ nāma, nayidaṃ atītaṃ, idamassa anāgataṃ vā paccuppannaṃ vā”ti vadanto garahati nāma. Tattha dosaṃ dassetvā “kiṃ iminā garahitenā”ti? Vadanto paṭikkosati nāma. Ime pana niruttipathe tepi accanta kāḷakā diṭṭhigatikā na garahitabbe na paṭikkositabbe maññiṃsu. Atītaṃ pana atītameva, anāgataṃ anāgatameva, paccuppannaṃ paccuppannameva kathayīṃsu.

Nindāghaṭṭanabyārosaupārambhabhayāti viññūnaṃ santikā nindābhayena ca ghaṭṭanabhayena ca dosāropanabhayena ca upārambhabhayena ca. Iti imasmiṃ sutte catubhūmikakhandhānaṃ paṇṇatti kathitāti. Dasamaṃ.

Upayavaggo chaṭṭho.

7. Arahantavaggo

1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā

63. Arahantavaggassa paṭhame upādiyamānoti taṇhāmānadiṭṭhivasena gaṇhamāno. Baddho mārassāti mārassa pāsena baddho nāma. Mutto pāpimatoti pāpimato pāsena mutto nāma hoti. Paṭhamaṃ.

2. Maññamānasuttavaṇṇanā

64. Dutie maññamānoti taṇhāmānadiṭṭhimaññanāhi maññamāno. Dutiyaṃ.

3. Abhinandamānasuttavaṇṇanā

65. Tatie abhinandamānoti taṇhāmānadiṭṭhiabhinandanāhiyeva abhinandamāno. Tatiyaṃ.

4-5. Aniccasuttādivaṇṇanā

66-68. Catutthe chandoti taṇhāchando. Pañcamachaṭṭhesupi ese va nayo. Catutthādīni.

7. Anattaniyasuttavaṇṇanā

69. Sattame anattaniyanti na attano santakaṃ, attano parikkhārabhāvena suññatanti attho. Sattamaṃ.

8-10. Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā

70-72. Aṭṭhame rajanīyasaṇṭhitanti rajanīyena ākārena saṇṭhitaṃ, rāgassa paccayabhāvena ṭhitanti attho. Navamadasamāni rāhulasamṃyutte vuttanayeneva veditabbānīti. Aṭṭhamādīni.

Arahantavaggo sattamo.

8. Khajjanīyavaggo

1-3. Assādasuttādivaṇṇanā

73-75. Khajjanīyavaggassa ādito tīsu suttesu catusaccameva kathitaṃ. Paṭhamādīni.

4. Arahantasuttavaṇṇanā

76. Catutthe yāvatā, bhikkhave, sattāvāsāti, bhikkhave, yattakā sattāvāsā nāma atthi. Yāvatā bhavagganti yattakaṃ bhavaggaṃ nāma atthi. Ete aggā ete seṭṭhāti ete aggabhūtā ceva seṭṭhabhūtā ca. Yadidaṃ arahantoti ye ime arahanto nāma. Idampi suttaṃ purimanayeneva ussadanandiyañca palobhanīyañcāti veditabbaṃ.

Athāparaṃ etadavocāti tadatthaparidīpanāhi ceva visesatthaparidīpanāhi ca gāthāhi etaṃ “sukhino vata arahanto”tiādivacanaṃ avoca. Tattha sukhinoti jhānasukhena maggasukhena phalasukhena ca sukhitā. Taṇhā tesam na vijjatīti tesam

apāyadukkhajanikā taṇhā na vajjati. Evaṃ te imassapi taṇhāmūlakassa abhāvena sukhitāva. Asmimāno samucchinnoti navavidho asmimāno arahattamaggena samucchinno. Mohajālaṃ padālitanti ñāṇena avijjājālaṃ phālitaṃ.

Anejanti ejāsāṅkhātāya taṇhāya pahānabhūtaṃ arahattaṃ. Anupalittāti taṇhādiṭṭhilepehi alittā. Brahmabhūtāti seṭṭhabhūtā. Pariññāyāti tīhi pariññāhi pariñānitvā. Sattasaddhammagocarāti saddhā hirī ottappaṃ bāhusaccaṃ āraddhavīriyatā upaṭṭhitassatitā paññāti ime satta saddhammā gocaro etesanti sattasaddhammagocarā.

Sattaratanasampannāti sattahi bojjaṅgaratanehi samannāgatā. Anuvicarantīti lokiyamahājanāpi anuvicarantiyeva. Idha pana khīṇāsavānaṃ nirāsaṅkacāro nāma gahito. Tenevāha “pahīnabhayaabheravā”ti. Tattha bhayaṃ bhayameva, bheravaṃ balavabhayaṃ. Dasahaṅgehi sampannāti asekkhehi dasahi aṅgehi samannāgatā. Mahānāgāti catūhi kāraṇehi mahānāgā. Samāhitāti upacārappanāhi samāhitā. Taṇhā tesam na vijjatīti “ūno loko atitto taṇhādāsoti kho, mahārāja, tena bhagavatā”ti evaṃ vuttā dāsakārikā taṇhāpi tesam natthi. Iminā khīṇāsavānaṃ bhujissabhāvaṃ dasseti.

Asekhañāṇanti arahattaphalañāṇaṃ. Antimoyaṃ samussayoti pacchimo ayaṃ attabhāvo. Yo sāro brahmacariyassāti sāro nāma phalaṃ. Tasmīṃ aparapaccayāti tasmīṃ ariyaphale, na aññaṃ pattiyāyanti, paccakkhatova paṭivijjhivā ṭhitā. Vidhāsu na vikampantīti tīsu mānakoṭṭhāsesu na vikampanti. Dantabhūmīti arahattaṃ. Vijitāvinoti rāgādayo vijetvā ṭhitā.

Uddhantiādīsu uddhaṃ vuccati kesamatthako, apācīnaṃ pādatalaṃ, tiriyaṃ vemajjhaṃ. Uddhaṃ vā atītaṃ, apācīnaṃ anāgataṃ, tiriyaṃ paccuppannaṃ. Uddhaṃ vā vuccati devaloko, apācīnaṃ apāyaloko, tiriyaṃ manussaloko. Nandī tesam na vijjatīti etesu ṭhānesu saṅkhepato vā atītānāgatapaccuppannesu khandhesu tesam taṇhā natthi. Idha vaṭṭamūlakataṇhāya abhāvo dassito. Buddhāti catunnaṃ saccānaṃ buddhattā buddhā.

Idaṃ panettha sīhanādasamodhānaṃ - “vimuttisukhenamhā sukhitā, dukkhajanikā no taṇhā pahīnā, pañcakkhandhā pariññātā, dāsakārikataṇhā ceva vaṭṭamūlikataṇhā ca pahīnā, anuttaramhā asadisā, catunnaṃ saccānaṃ buddhattā buddhā”ti bhavapiṭṭhe ṭhatvā abhītanādasāṅkhātāṃ sīhanādaṃ nadanti khīṇāsavātī. Catutthaṃ.

5. Dutiyaarahantasuttavaṇṇanā

77. Pañcamaṃ vinā gāthāhi suddhikameva katvā kathiyamānaṃ bujjanakānaṃ ajjhāsayena vuttaṃ. Pañcamaṃ.

6. Sīhasuttavaṇṇanā

78. Chaṭṭhe sīhoti cattāro sīhā - tiṇasīho, kāḷasīho, paṇḍusīho, kesarasīhoti. Tesu tiṇasīho kapotavaṇṇagāvisadiso tiṇabhakkho ca hoti. Kāḷasīho kāḷagāvisadiso tiṇabhakkhoyeva. Paṇḍusīho paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso maṃsabhakkho. Kesarasīho lākhārasaparikkamateneva mukhena agganaṅguṭṭhena catūhi ca pādapariyantehi samannāgato, matthakatopissa paṭṭhāya lākhātūlikāya katvā viya tisso rājiyo piṭṭhimajjhena gantvā antarasatthimhi dakkhiṇāvattā hutvā ṭhitā, khandhe

panassa satasahassagghanikakambalaparikkehpo viya kesarabhāro hoti, avasesaṭṭhānaṃ parisuddhaṃ sālippiṭṭhasaṅkhacūṇṇapicuvāṇṇaṃ hoti. Imesu catūsu sīhesu ayaṃ kesarasīho idha adhippeto.

Migarājāti migagaṇassa rājā. Āsayāti vasanaṭṭhānato suvaṇṇaguhato vā rajatamaṇiphalikamanosilāguhato vā nikkhamatīti vuttaṃ hoti. Nikkhamamāno panesa catūhi kāraṇehi nikkhamati andhakārapīlito vā ālokatthāya, uccārapassāvapīlito vā tesam vissajjanatthāya, jighacchāpīlito vā gocaratthāya, sambhavapīlito vā assaddhammapaṭisevanatthāya. Idha pana gocaratthāya nikkhantoti adhippeto.

Vijambhatīti suvaṇṇatale vā rajatamaṇiphalikamanosilātalānaṃ vā aññatarasmim dve pacchimapāde samaṃ patiṭṭhāpetvā purimapāde purato pasāretvā sarīrassa pacchābhāgaṃ ākaḍḍhitvā purimabhāgaṃ abhiharitvā piṭṭhiṃ nāmetvā gīvaṃ ukkhipitvā asanisaddaṃ karonto viya nāsapuṭāni pothetvā sarīralaggaṃ rajaṃ vidhunanto vijambhati. Vijambhanabhūmiyaṃ pana taruṇavacchako viya aparāparaṃ javati. Javato panassa sarīraṃ andhakāre paribbhamantaṃ alātaṃ viya khāyati.

Anuviloketīti kasmā anuviloketi? Parānuddayatāya. Tasmim kira sīhanādaṃ nadante papātāvāṭṭādīsu visamaṭṭhānesu carantā hatthigokaṇṇamahimsādayo pāṇā papātepi āvātepi patanti, tesam anuddayāya anuviloketi. Kim panassa luddakamassa paramaṃsakhādino anuddayā nāma atthīti? Āma atthi. Tathā hesa “kim me bahūhi ghātitehī”ti? Attano gocaratthāyapi khuddake pāṇe na gaṇhāti, evaṃ anuddayaṃ karoti. Vuttampicetaṃ - “māhaṃ kho khuddake pāṇe visamagate saṅghātaṃ āpadesi”nti.

Sīhanādaṃ nadatīti tikkhattuṃ tāva abhītanādaṃ nadati. Evaṃ panassa vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā nadantassa saddo samantā tiyojanapadesaṃ ekaninnādaṃ karoti, tamassa ninnādaṃ sutvā tiyojanabbhantaragatā dvipadacatuppadagaṇā yathāṭṭhāne ṭhātuṃ na sakkonti. Gocarāya pakkamatīti āhāratthāya gacchati. Kathaṃ? So hi vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā dakkhiṇato vā vāmato vā uppatanto usabhamattaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti, uddhaṃ uppatanto cattāripi aṭṭhapi usabhāni uppatati, samaṭṭhāne ujukaṃ pakkhandanto soḷasausabhamattampi vīsatusabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, thalā vā pabbatā vā pakkhandanto saṭṭhiusabhamattampi asītiusabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, antarāmagge rukkhaṃ vā pabbataṃ vā disvā taṃ pariharanto vāmato vā dakkhiṇato vā, usabhamattampi apakkamati. Tatiyaṃ pana sīhanādaṃ naditvā teneva saddhiṃ tiyojane ṭhāne paññāyati. Tiyojanaṃ gantvā nivattitvā ṭhito attanova nādassa anunādaṃ suṇāti. Evaṃ sīghena javena pakkamatīti.

Yebhuyyenāti pāyena. Bhayaṃ saṃvegaṃ santāsanti sabbaṃ cittutrāsasseva nāmaṃ. Sīhassa hi saddaṃ sutvā bahū sattā bhāyanti, appakā na bhāyanti. Ke pana teti? Samasīho hatthājānīyo assājānīyo usabhājānīyo purisājānīyo khīṇāsavoti. Kasmā panete na bhāyantīti? Samasīho nāma “jātigottakulasūrabhāvehi samānosmī”ti na bhāyati, hatthājānīyādayo attano sakkāyadiṭṭhibalavatāya na bhāyanti, khīṇāsavo sakkāyadiṭṭhipahīnattā na bhāyati.

Bilāsayāti bile sayantā bilavāsino ahinakulagodhādayo. Dakāsayāti udakavāsino macchakacchapādayo. Vanāsayāti vanavāsino hatthiassagokaṇṇamigādayo. Pavisantīti “idāni āgantvā gaṇhissatī”ti maggaṃ olokentāva pavisanti. Daḷhehīti

thirehi. Varattehīti cammarajjūhi. Mahiddhikotiādīsu vijambhanabhūmiyaṃ t̥hatvā dakkhiṇapassādīhi usabhamattaṃ, ujukaṃ vīsatusabhamattādilaṅghanavasena mahiddhikatā, sesamigānaṃ adhipatibhāvena mahesakkhata, samantā tiyojane saddaṃ sutvā palāyantānaṃ vasena mahānubhāvatā veditabbā.

Evameva khoti bhagavā tesu tesu suttesu tathā tathā attānaṃ kathesi. “Sīhoti kho, bhikkhave, tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ arahato sammāsambuddhassā”ti imasmiṃ tāva sutte sīhasadisāṃ attānaṃ kathesi. “Bhisakko sallakattoti kho, sunakkhatta, tathāgatassetāṃ adhivacana”nti imasmiṃ vejjasadisāṃ. “Brāhmaṇoti, bhikkhave, tathāgatassetāṃ adhivacana”nti imasmiṃ brāhmaṇasadisāṃ. “Puriso maggakusaloti kho, tissa, tathāgatassetāṃ adhivacana”nti imasmiṃ maggadesakapurisasadisāṃ. “Rājāhamasmi selā”ti imasmiṃ rājasadisāṃ. “Sīhoti kho tathāgatassetāṃ adhivacana”nti imasmiṃ pana sutte sīhasadisameva katvā attānaṃ kathento evamāha.

Tatrāyaṃ sadisatā - sīhassa kañcanaguhādīsu vasanakālo viya hi tathāgatassa dīpaṅkarapādamūle katābhinihārassa aparimitakālaṃ pāramiyo pūretvā pacchimabhava paṭisandhiggahaṇena ceva mātukucchito nikkhamanena ca dasasahassilokadhātum kampetvā vuddhimanvāya dibbasampattisadisāṃ sampattiṃ anubhavamānassa tīsu pāsādesu nivāsakālo daṭṭhabbo. Sīhassa kañcanaguhādito nikkhantakālo viya tathāgatassa ekūnatimse saṃvacchare vivaṭena dvārena kaṇḍakaṃ āruya channasahāyassa nikkhamitvā tīṇi rajjāni atikkamitvā anomānadītīre brahmunā dinnāni kāsāyāni paridahitvā pabbajitassa sattame divase rājagahaṃ gantvā tattha piṇḍāya caritvā paṇḍavagiripabbhāre katabhattakiccassa sammāsambodhiṃ patvā, paṭhamameva magadharaṭṭhaṃ āgamanatthāya yāva rañño paṭiññādānakālo.

Sīhassa vijambhanakālo viya tathāgatassa dinnapaṭiññassa ālārakālāmaupasaṅkamaṃ ādiṃ katvā yāva sujātāya dinnapāyāsassa ekūnapaṇṇāsāya piṇḍehi paribhuttakālo veditabbo. Sīhassa kesaravidhunanaṃ viya sāyanhasamaye sottiyena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā dasasahassacakkavāḷadevatāhi thomiyamānassa gandhādīhi pūjyamānassa tikkhattuṃ bodhiṃ padakkhiṇaṃ katvā bodhimaṇḍaṃ āruya cuddasahatthubbedhe t̥hāne tiṇasantharaṃ santharitvā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya nisinnassa taṃkhaṇaṃyeva mārābalaṃ vidhamitvā tīsu yāmesu tisso vijjā visodhetvā anulomapaṭilomaṃ paṭiccasamuppādamahāsamuddaṃ yamakaññāmanathanena manthentassa sabbaññutaññāṇe paṭividdhe tadanubhāvena dasasahassilokadhātukampanaṃ veditabbaṃ.

Sīhassa catuddisāvilocanaṃ viya paṭividdhasabbaññutaññāṇassa sattasattāhaṃ bodhimaṇḍe viharitvā paribhuttamadhupiṇḍikāhārassa ajapālanigrodhamūle mahābrahmuno dhammadesanāyācanaṃ paṭiggahetvā tattha viharantassa ekādasame divase “sve āsāḷhipuṇṇamā bhavissatī”ti paccūsasamaye “kassa nu kho ahaṃ paṭhamāṃ dhammaṃ deseyya”nti? Ālārudakānaṃ kālaṅkatabhāvaṃ ñatvā dhammadesanattāya pañcavaggiyānaṃ olokaṃ daṭṭhabbaṃ. Sīhassa gocarattāya tiyojanaṃ gamanakālo viya attano pattacīvaramādāya “pañcavaggiyānaṃ dhammacakkaṃ pavattessāmī”ti pacchābhatte ajapālanigrodhato vuṭṭhitassa aṭṭhārasayojanamaggaṃ gamanakālo.

Sīhanādakālo viya tathāgatassa aṭṭhārasayojanamaggaṃ gantvā pañcavaggiye saññāpetvā acalapallaṅke nisinnassa dasahi cakkavāḷasahasseehi sannipatitena devagaṇena parivutassa “dveme, bhikkhave, antā pabbajitena na sevitabbā”tiādinā nayena dhammacakkappavattanakālo veditabbo. Imasmiṅca pana pade desiyamāne tathāgatasīhassa dhammaghoso heṭṭhā avīciṃ upari bhavaggaṃ gahetvā dasasahasilokadhātuṃ paṭicchādesi. Sīhassa saddena khuddakapāṇānaṃ santāsaṃ āpajjanakālo viya tathāgatassa tīṇi lakkhaṇāni dīpetvā cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhiyā ca nayasahasseehi vibhajitvā dhammaṃ kathentassa dīghāyukadevatānaṃ ñāṇasantāsassa uppattikālo veditabbo.

Yadāti yasmim kāle. Tathāgatoti aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgato - tathā āgatoti tathāgato, tathā gatoti tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato, tathadassitāya tathāgato, tathāvāditāya tathāgato, tathākāritāya tathāgato. Abhibhavanaṭṭhena tathāgatoti. Tesaṃ vitthāro brahmajālavaṇṇanāyampi mūlapariyāyavaṇṇanāyampi vuttoyeva. Loketi sattaloke. Uppajjati abhinīhārato paṭṭhāya yāva bodhipallaṅkā vā arahattamaggañāṇā vā uppajjati nāma, arahattaphale pana patte uppanno nāma. Arahaṃ sammāsambuddhotiādinī visuddhimagge buddhānussatiniddese vitthāritāni.

Iti rūpanti idaṃ rūpaṃ ettakaṃ rūpaṃ, na ito bhiyyo rūpaṃ atthīti. Ettāvatā sabhāvato sarasato pariyaṇtato paricchedato paricchindanato yāvatā cattāro ca mahābhūtā catunnaṅca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ, taṃ sabbaṃ dassitaṃ hoti. Iti rūpassa samudayoti ayaṃ rūpassa samudayo nāma. Ettāvatā hi “āhārasamudayo rūpasamudayo”tiādi sabbaṃ dassitaṃ hoti. Iti rūpassa atthaṅgamoti ayaṃ rūpassa atthaṅgamo. Imināpi “āhāranirodhā rūpanirodho”tiādi sabbaṃ dassitaṃ hoti. Iti vedanātiādisupi eveda nayo.

Vaṇṇavantoti sarīravaṇṇena vaṇṇavanto. Dhammadesanaṃ sutvāti imaṃ pañcasu khandhesu paṇṇāsalaṅkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ tathāgatassa dhammadesanaṃ sutvā. Yebhuyyenāti idha ke ṭhapeti? Ariyasāvake deve. Tesaṃhi khīṇāsavattā cittutrāsabhayaṃ na uppajjati, saṃviggassa yoniso padhānena pattabbaṃ pattatāya ñāṇasaṃvegopī. Itaresaṃ pana devānaṃ “tāso heso bhikkhū”ti aniccatam manasikarontānaṃ cittutrāsabhayaṃ, balavavipassanākāle ñāṇabhayaṃ uppajjati. Bhoti dhammālapanamattametam. Sakkāyapariyāpannāti pañcakkhandhapariyāpannā. Iti tesaṃ sammāsambuddhe vaṭṭadosaṃ dassetvā tilakkhaṇāhataṃ katvā dhammaṃ desente ñāṇabhayaṃ nāma okkamati.

Abhiññāyāti jānitvā. Dhammacakkanti paṭivedhañāṇampi desanāñāṇampi. Paṭivedhañāṇaṃ nāma yena ñāṇena bodhipallaṅke nisinno cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhiyā ca nayasahasseehi paṭivijjhi. Desanāñāṇaṃ nāma yena ñāṇena tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ dhammacakkaṃ pavattesi. Ubhayaṃ taṃ dasabalassa ure jātañāṇameva. Tesu idha desanāñāṇaṃ gahetabbaṃ. Taṃ panesa yāva aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṃ aññāsikoṇḍaññattherassa sotāpattiphalaṃ uppajjati, tāva pavatteti nāma. Tasmim uppanne pavattitaṃ nāma hotīti veditabbaṃ. Appaṭipuggaloti sadisapuggalarahito. Yasassinoti parivārasampannā. Tādinoti lābhālābhādīhi ekasadisassa. Chaṭṭhaṃ.

7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā

79. Sattame pubbenivāsanti na idaṃ abhiññāvasena anussaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ, vipassanāvasena pana pubbenivāsaṃ anussarante samaṇabrāhmaṇe sandhāyetam

vuttaṃ. Tenevāha - “sabbete pañcupādānakkhandhe anussaranti, etesaṃ vā aññatara”nti. Abhiññāvasena hi samanussarantassa khandhāpi upādānakkhandhāpi khandhapaṭibaddhāpi pañnatti pi ārammaṇaṃ hotiyeva. Rūpaṃyeva anussaratīti evaṃhi anussaranto na aññaṃ kiñci sattaṃ vā puggalaṃ vā anussarati, atīte pana niruddhaṃ rūpakkhandaṃ eva anussarati. Vedanādīsūpi ese va nayoti. Suññatāpabbhaṃ niṭṭhitaṃ.

Idāni suññatāya lakkhaṇaṃ dassetuṃ kiñca, bhikkhave, rūpaṃ vadethātiādimāha. Yathā hi naṭṭhaṃ goṇaṃ pariyesa māno puriso gogaṇe caramāne rattaṃ vā kālaṃ vā balibaddhaṃ disvāpi na ettakeneva “ayaṃ mayhaṃ goṇo”ti sannitṭhānaṃ kātuṃ sakkoti. Kasmā? Aññesampi tādisānaṃ atthitāya. Sarīrapadese panassa sattisūlādilakkhaṇaṃ disvā “ayaṃ mayhaṃ santako”ti sannitṭhānaṃ hoti, evameva suññatāya kathitāyapi yāva suññatālakkhanaṃ na kathiyati, tāva sā akathitāva hoti, lakkhaṇe pana kathite kathitā nāma hoti. Goṇo viya hi suññatā, goṇalakkhanaṃ viya suññatālakkhanaṃ. Yathā goṇalakkhane asallakkhite goṇo na suṭṭhu sallakkhito hoti, tasmīṃ pana sallakkhite so sallakkhito nāma hoti, evameva suññatālakkhane akathite suññatā akathitāva hoti, tasmīṃ pana kathite sā kathitā nāma hotīti suññatālakkhanaṃ dassetuṃ kiñca, bhikkhave, rūpaṃ vadethātiādimāha.

Tattha kiñcāti kāraṇapucchā, kena kāraṇena rūpaṃ vadetha, kena kāraṇenetaṃ rūpaṃ nāmāti attho. Ruppattīti khoti ettha itīti kāraṇuddeso, yasmā ruppatti, tasmā rūpanti vuccatīti attho. Ruppattīti kuppatti ghaṭṭiyati pīlyati, bhijjattīti attho. Sītenapi ruppattītiādīsū sītena tāva ruppanaṃ lokantarikaniraye pākaṭaṃ. Tiṇṇaṃ tiṇṇaṃhi cakkavālānaṃ antare ekeko lokantarikanirayo nāma hoti atṭhaya janasahassappamaṇo. Yassa neva heṭṭhā pathavī atthi, na upari candimasūriyadīpamaṇiāloko, niccandhakāro. Tattha nibbattasattānaṃ tigāvuto attabhāvo hoti, te vagguliyo viya pabbatapāde dīghaputhulehi nakhehi laggitvā avaṃsirā olambanti. Yadā saṃsappantā aññamaññassa hatthapāsāgatā honti, atha “bhakkho no laddho”ti? Maññamānā tattha byāvaṭṭa viparivattitvā lokasandhāra ke udaye patanti, vāte paharantepi madhukaphalāni viya chijjivā udaye patanti, patitamattāva accantakhāre udaye tattatele patitapiṭṭhapiṇḍi viya paṭapaṭāyamānā vilīyanti. Evaṃ sītena ruppanaṃ lokantarikaniraye pākaṭaṃ. Mahiṃsakarattāhādīsūpi himapātasītalesu padasesu etaṃ pākaṭameva. Tattha hi sattā sītena bhinnasarīrā jīvitakkhayaṃpi pāpuṇanti.

Uḥhena ruppanaṃ avīcimahāniraye pākaṭaṃ hoti. Jighacchāya ruppanaṃ pettivisaye ceva dubbhikkhakāle ca pākaṭaṃ. Pipāsāya ruppanaṃ kālakañjikādīsū pākaṭaṃ. Eko kira kālakañjikaasuro pipāsaṃ adhivāsetuṃ asakkonto yojanagambhīravatthāraṃ mahāgaṇaṃ otari, tassa gatagataṭṭhāne udakaṃ chijjati, dhūmo uggacchati, tatte piṭṭhipāsāṇe caṅkamanakālo viya hoti. Tassa udakasaddaṃ sutvā ito cito ca vicarantasseva ratti vibhāyi. Atha naṃ pātova bhikkhācāraṃ gacchantā tiṃsamattā piṇḍacārikabhikkhū disvā “ko nāma tvaṃ sappurisa”ti? Pucchiṃsu. “Petohamasmi, bhante”ti. “Kiṃ pariyesa sī”ti? “Pānīyaṃ, bhante”ti. “Ayaṃ gaṇḍā paripuṇṇā, kiṃ tvaṃ na passasī”ti? “Na upakappati, bhante”ti. Tena hi gaṇḍāpiṭṭhe nipajja, mukhe te pānīyaṃ āsiñcissāmā”ti. So vālikāpūline uttāno nipajji. Bhikkhū tiṃsamatte patte nīharitvā udakaṃ āharitvā tassa mukhe āsiñciṃsu. Tesāṃ tathā karontānaṃyeva velā upakaṭṭhā jātā. Tato “bhikkhācārakālo amhākaṃ sappurisa, kacci te

assādamattā laddhā”ti āhaṃsu. Peto “sace me, bhante, tiṃsamattānaṃ ayyānaṃ tiṃsapattehi āsittaudakato aḍḍhapasatamattampi paragalamaṃ gataṃ, petattabhāvato mokkho mā hotū”ti āha. Evaṃ pipāsāya ruppanaṃ pettivisaye pākaṭaṃ.

Ḍaṃsādīhi ruppanaṃ ḍaṃsamakkhikādibahulesu padesesu pākaṭaṃ. Ettha ca ḍaṃsāti piṅgalamakkhikā. Makasāti makasāva. Vātāti kucchivātapitṭhivātādivasena veditabbā. Sarīrasmiñhi vātarogo uppajjitvā hatthapādapiṭṭhiādīni bhindati, kāṇaṃ karoti, khujjaṃ karoti, pīṭhasappiṃ karoti. Ātapoti sūriyātapo. Tena ruppanaṃ marukantārādīsu pākaṭaṃ. Ekā kira itthī marukantāre rattiṃ satthato ohīnā divā sūriye uggacchante vālikāya tappamānāya pāde ṭhapetuṃ asakkontī sīsato pacchiṃ otāretvā akkami. Kamena pacchiyā uṇhābhitattāya ṭhātuṃ asakkontī tassā upari sātakaṃ ṭhapetvā akkami. Tasmimpi santatte attano añkena gahitaputtakaṃ adhomukhaṃ nipajjāpetvā kandaṇṭaṃyeva akkamitvā saddhiṃ tena tasmimyeva ṭhāne uṇhābhitattā kalamakāsi.

Sarīsapāti ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti. Tesāṃ samphassena ruppanaṃ āsivisadaṭṭhakādīnaṃ vasena veditabbaṃ. Iti bhagavatā yāni imāni sāmāññapaccattavasena dhammānaṃ dve lakkhaṇāni, tesu rūpakkhandhasa tāva paccattalakkhaṇaṃ dassitaṃ. Rūpakkhandhasseva hi etaṃ, na vedanādīnaṃ, tasmā paccattalakkhaṇanti vuccati. Aniccadukkhānattalakkhaṇaṃ pana vedanādīnampi hoti, tasmā taṃ sāmāññalakkhaṇanti vuccati.

Kiñca, bhikkhave, vedanaṃ vadethātiādīsu purimasadisāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ pana purimena asadisāṃ, tassāyaṃ vibhāvanā -sukhampi vedayatīti sukhaṃ āramaṇaṃ vedeti anubhavati. Parato padadvayepi eseva nayo. Kathaṃ panetaṃ āramaṇaṃ sukhaṃ dukkhaṃ adukkhamasukhaṃ nāma jātanti? Sukhādīnaṃ paccayato. Svāyamattho “yasmā ca kho, mahāli, rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitaṃ sukhāvakkanta”nti imasmim mahālisutte āgatoyeva. Vedayatīti ettha ca vedanāva vedayati, na añño satto vā puggalo vā. Vedanā hi vedayitalakkhaṇā, tasmā vatthāramaṇaṃ paṭicca vedanāva vedayatīti. Evamidha bhagavā vedanāyapi paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Nīlampi sañjānātīti nīlapupphe vā vatthe vā parikammaṃ katvā upacāraṃ vā appanaṃ vā pāpento sañjānāti. Ayañhi saññā nāma parikammasaññāpi upacārasaññāpi appanāsaññāpi vaṭṭati, nīlaṃ nīlanti uppajjanasaññāpi vaṭṭatiyeva. Pītakādīsupi eseva nayo. Idhāpi bhagavā sañjānanalakkhaṇāya saññāya paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Rūpaṃ rūpattāya saṅkhatamabhisaṅkharontīti yathā yāgumeva yāguttāya, pūvameva pūvattāya pacati nāma, evaṃ paccayehi samāgantvā katabhāvena saṅkhatanti laddhanāmaṃ rūpameva rūpattāya yathā abhisaṅkhatam rūpaṃ nāma hoti, tathattāya rūpabhāvāya abhisaṅkharoti āyūhati sampiṇḍeti, nipphādetīti attho. Vedanādīsupi eseva nayo. Ayaṃ panettha saṅkhepo - attanā saha jāyamānaṃ rūpaṃ sampayutte ca vedanādayo dhamme abhisaṅkharoti nibbattetīti. Idhāpi bhagavā cetayitalakkhaṇassa saṅkhārassa paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Ambilampi vijānātīti ambaambāṭakamātuluṅgādiambilam “ambila”nti vijānāti. Eseva nayo sabbapadesu. Api cettha tittakanti nimbapaṭolādīnānappakāraṃ kaṭukanti pippalimaricādīnānappakāraṃ. Madhुरanti sappihāṇitādīnānappakāraṃ. Khārikanti vātiṅgaṇanālīkera caturassavallivettaṅkurādīnānappakāraṃ. Akhārikanti yaṃ vā taṃ vā phalajātaṃ kārapaṇṇādīmissakapaṇṇaṃ. Loṇikanti

loṇayāguloṇamacchalōṇabhaddādinānappakāraṃ.

Alōṇikantialōṇayāgualōṇamacchaloṇabhaddādinānappakāraṃ. Tasmā viññāṇanti vuccatīti yasmā imaṃ ambilāḍibhedam aññamaññavisiṭṭhena ambilāḍibhāvena jānāti, tasmā viññāṇanti vuccatīti. Evamidhāpi bhagavā vijāṇanalakkhaṇassa viññāṇassa paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Yasmā pana ārammaṇassa ākārasaṇṭhānagahaṇavasena saññā pākaṭā hoti, tasmā sā cakkhuvāre vibhattā. Yasmā vināpi ākārasaṇṭhānā ārammaṇassa paccatabhedagahaṇavasena viññāṇam pākaṭam hoti, tasmā taṃ jivhādvāre vibhattam. Imesaṃ pana saññāviññāṇapaññānam asammohato sabhāvasallakkhaṇattham sañjānāti, vijānāti, pajānātīti ettha visesā veditabbā. Tattha upasaggamattameva viseso, jānātīti padaṃ pana aviseso. Tassapi jānanaṭṭhena viseso veditabbo. Saññā hi nīlādivasena ārammaṇasañjānanamattameva, aniccaṃ dukkhamanattāti lakkhaṇapaṭivedham pāpetum na sakkoti. Viññāṇam nīlādivasena ārammaṇaṇceva jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhaṇca pāpeti, ussakitvā pana maggapātubhāvam pāpetum na sakkoti. Paññā nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, ussakitvā maggapātubhāvampi pāpeti.

Yathā hi heraññikaphalake kahāpaṇarāsīmhi kate ajātabuddhidārako gāmikapuriso mahāheraññikoti tīsu janesu oloketvā ṭhitesu ajātabuddhidārako kahāpaṇānam cittavicittacaturassamaṇḍalāḍibhāvameva jānāti, “idaṃ manussānam upabhogaparibhogam ratanasammata”nti na jānāti. Gāmikapuriso cittāḍibhāvaṇca jānāti, manussānam upabhogaparibhogaratanasammatabhāvaṇca, “ayaṃ kūṭo, ayaṃ cheko, ayaṃ karaṭo, ayaṃ saṇho”ti na jānāti. Mahāheraññiko cittāḍibhāvampi ratanasammatabhāvampi kūṭāḍibhāvampi jānāti. Jānanto ca pana rūpaṃ disvāpi saddam sutvāpi gandham ghāyitvāpi rasam sāyitvāpi hatthena garulahubhāvam upadhāretvāpi “asukagāme kato”tipi jānāti, “asukanigame asukanagare asukapabbatacchāyāya asukanadītīre kato”tipi, “asukācariyena kato”tipi jānāti. Evameva saññā ajātabuddhidārakassa kahāpaṇadassanam viya nīlādivasena ārammaṇamattameva jānāti. Viññāṇam gāmikapurissassa kahāpaṇadassanam viya nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti. Paññā mahāheraññikassa kahāpaṇadassanam viya nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, ussakitvā maggapātubhāvampi pāpeti.

So pana nesaṃ viseso duppaṭivijjho. Tenāha āyasmā nāgaseno -

“Dukkaram, mahārāja, bhagavatā katanti. Kiṃ, bhante nāgasena, bhagavatā dukkaram katanti? Dukkaram, mahārāja, bhagavatā kataṃ, imesaṃ arūpīnam cittacetasikānam dhammānam ekārammaṇe vattamānānam vavatthānam akkhātam ‘ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ citta’”nti.

Yathā hi tilatelaṃ sāsapatelaṃ madhukatelaṃ eraṇḍakatelaṃ vasātelanti imāni pañca telāni ekacāṭiyam pakkhipitvā divasaṃ yamakamanthe hi manthetvā tato “idaṃ tilatelaṃ, idaṃ sāsapatela”nti ekekassa pāṭiyekkam uddharaṇam nāma dukkaram, idaṃ tato dukkarataram. Bhagavā pana sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā dhammissaro dhammarājā imesaṃ arūpīnam dhammānam

ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akāsi. Pañcannaṃ mahānadānaṃ samuddaṃ pavittṭhaṭṭhāne “idaṃ gaṅgāya udakaṃ, idaṃ yamunāyā”ti evaṃ pāṭiyekkaṃ udakuddharaṇenāpi ayamatto veditabbo.

Iti paṭhamapabbena suññataṃ, dutiyena suññatālakkaṇanti dvīhi pabbhehi anattalakkaṇaṃ kathetvā idāni dukkhalakkaṇaṃ dassetuṃ tatra, bhikkhavetiādimāha. Tattha khajjāmīti na rūpaṃ sunakho viya maṃsaṃ luñcitvā luñcitvā khādanti, yathā pana kiliṭṭhavatthanivattho tatonidānaṃ pīlaṃ sandhāya “khādanti maṃ vattha”nti bhaṇanti, evamidampi pīlaṃ uppādentam khādanti nāmāti veditabbaṃ. Paṭipanno hotīti sīlaṃ ādiṃ katvā yāva arahattamaggā paṭipanno hoti. Yo panettha balavaññaṇo tikkhabuddhi ñāṇuttaro yogāvacaro padhānabhūmiyaṃ vāyamanto khāṇunā vā kaṇṭakena vā viddho āvudhena vā pahaṭo byagghādīhi vā gahetvā khajjamāno taṃ vedanaṃ abbohārikaṃ katvā mūlakammaṭṭhānaṃ sammasanto arahattameva gaṇhāti, ayaṃ vedanāya nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno nāma vuccati pītamallatthero viya kuṭumbiyaputtamahātissatthero viya vattaniaṭaviyaṃ tiṃsamattānaṃ bhikkhūnaṃ aññataro byagghamukhe nipannabhikkhu viya kaṇṭakena viddhatthero viya ca.

Dvādasasu kira bhikkhūsu ghaṇṭiṃ paharivā araññe padhānamanuyuñjantesu eko sūriye atthaṅgatatteyeva ghaṇṭiṃ paharivā caṅkamaṃ oruyha caṅkamanto tiriyaṃ nimmathento tiṇapaṭicchannaṃ kaṇṭakaṃ akkami. Kaṇṭako piṭṭhipādena nikkhanto. Tattaphālena vinividdhakālo viya vedanā vattati. Thero cintesi - “kiṃ imaṃ kaṇṭakaṃ uddharāmi, udāhu pakatiyā vijjhivā ṭhitakaṇṭaka”nti? Tassa evamahosi - “iminā kaṇṭakena viddhattā nirayādīsu bhayaṃ nāma natthi, pakatiyā vijjhivā ṭhitakaṇṭakamevā”ti. So taṃ vedanaṃ abbohārikaṃ katvā sabbarattiṃ caṅkamitvā vibhātāya rattiyā aññassa saññaṃ adāsi. So āgantvā “kiṃ, bhante”ti pucchi? “Kaṇṭakenamhi, āvuso, viddho”ti. “Kāya velāya, bhante”ti? “Sāyameva, āvuso”ti. “Kasmā na amhe pakkosittā, kaṇṭakaṃ uddharivā tattha telampi siñceyyāmā”ti? “Pakatiyā vijjhivā ṭhitakaṇṭakameva uddharituṃ vāyamimhā, āvuso”ti. “Sakkuṇittā, bhante, uddharitu”nti. “Ekadesamattena me, āvuso, uddhaṭo”ti. Sesavatthūni dīghamajjhimaṭṭhakathāsu satipaṭṭhānasuttaniddese vitthāritāneva.

Taṃ kiṃ maññatha, bhikkhaveti kasmā āraddhaṃ? Imasmiṃ pabbe dukkhalakkaṇameva kathitaṃ, na aniccalakkaṇaṃ. Taṃ dassetuṃ idamāraḍḍhaṃ. Tīṇi lakkaṇāni samodhānetvā dassetumpi āraddhameva. Apacināti no ācinātīti vaṭṭaṃ vināseti, neva cināti. Pajahati na upādiyatīti tadeva vissajjeti, na gaṇhāti. Visineti na ussinetīti vikirati na sampiṇḍeti. Vidhūpeti na sandhūpetīti nibbāpeti na jālāpeti.

Evaṃ passaṃ, bhikkhaveti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Vaṭṭaṃ vināsetvā ṭhitaṃ mahākhīṇāsavaṃ dassessāmīti āraddhaṃ. Ettakena vā ṭhānena vipassanā kathitā, idāni saha vipassanāya cattāro magge dassetuṃ idaṃ āraddhaṃ. Atha vā ettakena ṭhānena paṭhamamaggo kathito, idāni saha vipassanāya tayo magge dassetuṃ idamāraḍḍhaṃ. Ettakena vā ṭhānena tīṇi maggāni kathitāni, idāni saha vipassanāya arahattamaggaṃ dassetumpi idaṃ āraddhameva.

Sapajāpatikāti saddhiṃ pajāpatinā devarājena. Ārakāva namassantīti dūratova namassanti, dūrepi ṭhitaṃ namassantiyeva āyasmantaṃ nītattheraṃ viya.

Thero kira pupphacchaḍḍakakulato nikkhamma pabbajito, khuraggeyeva arahattaṃ

patvā cintesi - “ahaṃ ajjeva pabbajito ajjeva me pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pattam, catupaccayasantosabhāvanārāmamaṇḍitaṃ mahāariyavaṃsapaṭipadaṃ pūressāmī”ti. So paṃsukūlatthāya sāvattim pavisitvā coḷakaṃ pariyesanto vicari. Atheko mahābrahmā samāpattito vuṭṭhāya manussapathaṃ olovento theram disvā - “ajjeva pabbajitvā ajjeva khuragge arahattaṃ patvā mahāariyavaṃsapaṭipadaṃ pūretum coḷakaṃ pariyesatī”ti añjaliṃ paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Tamañño mahābrahmā disvā “kaṃ namassasī”ti? Pucchi. Nītattheraṃ namassāmīti. Kiṃ kārāṇāti? Ajjeva pabbajitvā ajjeva khuragge arahattaṃ patvā mahāariyavaṃsapaṭipadaṃ pūretum coḷakaṃ pariyesatīti. Sopi naṃ namassamāno aṭṭhāsi. Athañño, athaññoti sattasatā mahābrahmāno namassamānā aṭṭhamso. Tena vuttaṃ -

“Tā devatā sattasatā uḷārā,
Brahmā vimānā abhinikkhamitvā;
Nītaṃ namassanti pasannacittā,
‘Khīṇāsavo gaṇhati paṃsukūlaṃ’”.

“Tā devatā sattasatā uḷārā,
Brahmā vimānā abhinikkhamitvā;
Nītaṃ namassanti pasannacittā,
‘Khīṇāsavo kayirati paṃsukūlaṃ’”.

“‘Khīṇāsavo dhovati paṃsukūlaṃ’;
‘Khīṇāsavo rajati paṃsukūlaṃ’;
‘Khīṇāsavo pārupati paṃsakūla’”nti.

Iti bhagavā imasmiṃ sutte desanaṃ tīhi bhavēhi vinivattetvā arahattassa kūṭaṃ gaṇhi. Desanāpariyosāne pañcasatā bhikkhū arahatte paṭiṭṭhahimsu. Sattamaṃ.

8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā

80. Aṭṭhame kismiñcīdeva pakaraṇeti kismiñcīdeva kārāṇe. Paṇāmetvāti nīharitvā. Kismiṃ pana kārāṇe ete bhagavatā paṇāmitāti? Ekasmiñhi antovasse bhagavā sāvattiyaṃ vasitvā vutthavasso pavāretvā mahābhikkhusaṅghaparivāro sāvattitho nikkhamitvā janapadacārikaṃ caranto kapilavatthum patvā nigrodhārāmaṃ pāvīsi. Sakyarājāno “satthā āgato”ti sutvā pacchābhatte kappiyāni telamadhuphāṇitādīni ceva pānakāni ca kājasatehi gāhāpetvā vihāraṃ gantvā saṅghassa niyyātetvā satthāraṃ vanditvā paṭisanthāraṃ karontā ekamante nisīdimso. Satthā tesam madhuradhammakathaṃ kathento nisīdi. Tasmiṃ khaṇe ekacce bhikkhū senāsaṇaṃ paṭijagganti, ekacce mañcapīṭhādīni paññāpenti, sāmaṇerā appaharitaṃ karonti. Bhājanīyaṭṭhāne sampattabhikkhūpi atthi, asampattabhikkhūpi atthi. Sampattā asampattānaṃ lābhaṃ gaṇhantā, “amhākaṃ detha, amhākaṃ ācariyassa detha upajjhāyassa dethā”ti kathentā mahāsaddamakamsu. Satthā sutvā theram pucchi “ke pana te, ānanda, uccāsaddā mahāsaddā kevaṭṭā maññe macchavilope”ti? Thero etamatthaṃ ārocesī. Satthā sutvā “āmisahetu, ānanda, bhikkhū mahāsaddaṃ karontī”ti āha. “Āma, bhante”ti. “Ananucchavikaṃ, ānanda, appatirūpaṃ. Na hi mayā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni cīvarādihetu pāramiyo pūritā, nāpi ime bhikkhū cīvarādihetu agāasmā anagāriyaṃ pabbajitā, arahattahetu pabbajitvā anattaṃ atthasadisam asāraṃ sārasadisam karonti, gacchānanda, te bhikkhū paṇāmehi”ti.

Pubbaṇhasamayanti dutiyadivase pubbaṇhasamayaṃ. Beluvalatṭhikāya mūleti taruṇabeluvarukkhama. Pabāḷhoti pabāhito. Pavāḷhotipi pāṭho, pavāhitoti attho. Ubhayampi nīhaṭabhaṇṇameva dīpeti. Siyā aññathattanti pasādaññathattaṃ vā bhāvaññathattaṃ vā bhavēya. Kathaṃ? “Sammāsambuddhena mayaṃ lahuḷe kārāṇe paṇāmitā”ti pasādaṃ maṇḍaṃ karontānaṃ pasādaññathattaṃ nāma hoti. Saliṅgeneva titthāyatanaṃ pakkamantānaṃ bhāvaññathattaṃ nāma. Siyā vipariṇāmoti ettha pana “mayaṃ satthu ajiṇṇasayaṃ gaṇhituṃ sakkhissāmāti pabbajitā, naṃ gahetuṃ asakkontānaṃ kiṃ amhākaṃ pabbajjāyā”ti? Sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattanaṃ vipariṇāmoti veditabbo. Vacchassāti khīrūpakavacchassa. Aññathattanti milāyanāññathattaṃ. Khīrūpako hi vaccho mātu adassanena khīraṃ alabhanto milāyati kampaṭi pavedhati. Vipariṇāmoti maraṇaṃ. So hi khīraṃ alabhamāno khīrapipāsāya sussanto pativā marati.

Bijānaṃ taruṇānanti udakena anuggahetabbānaṃ virūḷhabijānaṃ. Aññathattanti milāyanaññathattameva. Tāni hi udakaṃ alabhantāni milāyanti. Vipariṇāmoti vināso. Tāni hi udakaṃ alabhantāni sukkhitvā vinassanti, palālamaṃ honti. Anuggahitoti āmisānuggahena ceva dhammānuggahena ca anuggahito. Anuggaṇheyyanti dvīhi etehi anuggahehi anuggaṇheyyaṃ. Acirapabbajitā hi sāmānerā ceva daharabhikkhū ca cīvarādipaccayavekalle vā sati gelaṇṇe vā satthārā vā ācariyupajjhāyehi vā āmisānuggahena ananuggahitā kilamantā na sakkonti sajjhāyaṃ vā manasikāraṃ vā kātuṃ, dhammānuggahena ananuggahitā uddesena ceva ovādānusāsaniyā ca parihāyamānā na sakkonti akusalaṃ parivajjetvā kusalaṃ bhāvetuṃ. Imehi pana dvīhi anuggahehi anuggahitā kāyena akilamantā sajjhāyamanasikāre pavattitvā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamānā aparabhāge taṃ anuggahaṃ alabhantāpi teneva purimānuggahena laddhabalā sāsane paṭiṭṭhahanti, tasmā bhagavato evaṃ parivitakko udapādi.

Bhagavato purato pāturahosīti satthu cittaṃ ṇatvā - “ime bhikkhū bhagavatā paṇāmitā, idāni nesaṃ anuggahaṃ kātukāmo evaṃ cintesi, kārāṇaṃ bhagavā cintesi, ahamettha ussāhaṃ janessāmī”ti purato pākaṭo ahoṣi. Santettha bhikkhūti idaṃ so mahābrahmā yathā nāma byatto sūdo yadeva ambilaggādīsu rasajātaṃ raṇṇo ruccati, taṃ abhisāṅkhārena sādutaraṃ katvā punadivase upanāmeti, evameva attano byattatāya bhagavatā āhaṭaupamaṃyeva evamevaṃ bhagavātiādivacanehi abhisāṅkharitvā bhagavantaṃ yācanto bhikkhusaṅghassa anuggahakaraṇatthaṃ vadati. Tattha abhinandatūti “mama santikaṃ bhikkhusaṅgho āgacchatū”ti. Evamassa āgamaṃ sampiyāyamaṇo abhinandatu. Abhivadatūti āgatassa ca ovādānusāsaniṃ dadanto abhivadatu.

Paṭisallānāti ekibhāvā. Iddhābhisaṅkhāraṃ abhisāṅkhāsīti iddhiṃ akāsi. Ekadvīhikāyāti ekeko ceva dve dve ca hutvā. Sārājjamānarūpāti ottappamānasabhāvā bhāyamānā. Kasmā pana bhagavā tesāṃ tathā upasaṅkamanāya iddhimakāsīti? Hitapatthanāya. Yadi hi te vaggavaggā hutvā āgaccheyyuṃ, “bhagavā bhikkhusaṅghaṃ paṇāmetvā araṇṇaṃ pavittuṃ ekadivasaṃpi tattha vasituṃ nāsakkhi, vegeneva āgato”ti keḷimpi kareyyuṃ. Atha nesaṃ neva buddhagāravaṃ paccupaṭṭhaheyya, na dhammadesanaṃ sampāṭicchituṃ samatthā bhavēyyuṃ. Sabhayānaṃ pana sasārājjānaṃ ekadvīhikāya āgacchantānaṃ buddhagāravaṃceva paccupaṭṭhitāṃ bhavissati, dhammadesanaṃca sampāṭicchituṃ sakkhissantīti cintetvā tesāṃ hitapatthanāya tathārūpaṃ iddhiṃ akāsi.

Nisīdiṃsūti tesu hi sārājjamānarūpesu āgacchantesu eko bhikkhu “mamamyeva satthā oloketi, mamamyeva maññe niggaṇhitukāmo”ti saṇikaṃ āgantvā vanditvā nisīdi, athaṇño athaṇṇoti evaṃ pañcabhikkhusatāni nisīdiṃsu. Evaṃ nisinnaṃ pana bhikkhusaṅghaṃ sīdantare sannisinnaṃ mahāsamuddaṃ viya nivāte padīpaṃ viya ca niccalaṃ disvā satthā cintesi - “imesaṃ bhikkhūnaṃ kīdisī dhammadesanā vaṭṭatī”ti? Athassa etadahosi - “ime āhārahetu paṇāmitā, piṇḍiyālopadhammadesanāva nesaṃ sappāyā, taṃ dassetvā matthake tiparivaṭṭadesanaṃ desessāmi, desanāpariyosāne sabbe arahattaṃ pāpuṇissanti”ti. Atha nesaṃ taṃ dhammadesanaṃ desento antamidaṃ, bhikkhavietiādimāha.

Tattha antanti pacchimaṃ lāmakāṃ. Yadidaṃ piṇḍolyanti yaṃ evaṃ piṇḍapariyesanena jīvikaṃ kappentassa jīvitaṃ. Ayaṃ panettha padattho - piṇḍāya ulatīti piṇḍolo, piṇḍolassa kammaṃ piṇḍolyaṃ, piṇḍapariyesanena nipphāditaṃ jīvitanti attho. Abhisāpoti akkoso. Kupitā hi manussā attano paccatthikaṃ “cīvaraṃ nivāsetvā kapālaṃ gahetvā piṇḍaṃ pariyesamāno carissatī”ti akkosanti. Atha vā pana “kiṃ tuyhaṃ akātabbaṃ atthi, yo tvaṃ evaṃ balavā vīriyasampannopi hirottappaṃ pahāya kapaṇo viya piṇḍolo vicarasi pattapāṇī”ti? Evampi akkosantiyeva. Tañca kho etanti evaṃ taṃ abhisāpaṃ samānampi piṇḍolyaṃ. Kulaputtā upenti atthavasikāti mama sāsane jātikulaputtā ca ācārakulaputtā ca atthavasikā kāraṇavasikā hutvā kāraṇavasāṃ paṭicca upenti.

Rājābhiniṭātīdīsu ye rañño santakaṃ khāditvā rañña bandhanāgāre bandhāpitā palāyitvā pabbajanti, te rājābhiniṭā nāma. Te hi rañña bandhanaṃ abhinīṭattā rājābhiniṭā nāma. Ye pana corehi aṭaviyaṃ gahetvā ekaccesu māriyamānesu ekacce “mayaṃ sāmi tumhehi vissatṭhā gehaṃ anajjhāvasitvā pabbajissāma, tattha yaṃ yaṃ buddhapūjādipuññaṃ karissāma, tato tumhākaṃ pattiṃ dassāmā”ti tehi vissatṭhā pabbajanti, te corābhiniṭā nāma. Tepi hi corehi māretabbataṃ abhinīṭāti corābhiniṭā nāma. Ye pana iṇaṃ gahetvā paṭidātuṃ asakkontā palāyitvā pabbajanti, te iṇatṭā nāma, iṇapīlītāti attho. Iṇatṭhātīpi pāṭho, iṇe ṭhitāti attho. Ye rājacorachātakarogabhayānaṃ aññatarena abhibhūtā upaddutā pabbajanti, te bhayaṭṭā nāma, bhayapīlītāti attho. Bhayaṭṭhātīpi pāṭho, bhaye ṭhitāti attho. Ājivikāpakatāti ājivikāya upaddutā abhibhūtā, puttadāraṃ posetuṃ asakkontāti attho. Otiṇṇāmhāti anto anupaviṭṭhā.

So ca hoti abhijjhālūti idaṃ so kulaputto “dukkhassa antaṃ karissāmi”tiādivasena cittaṃ uppādetvā pabbajito, aparabhāge, taṃ pabbajjaṃ tathārūpaṃ kātuṃ na sakkoti, taṃ dassetuṃ vuttaṃ. Tattha abhijjhālūti parabhaṇḍānaṃ abhijjhāyitā. Tibbasārāgoti bahalarāgo. Byāpannacittoti pūtibhāvena vipannacitto. Paduṭṭhamanasaṅkappoti tikhiṇasiṅgo viya goṇo duṭṭhacitto. Muṭṭhassatīti bhattanikkhittakāko viya naṭṭhassati, idha kataṃ ettha nassati. Asampajānoti nippaṇño. Khandhādiparicchedarahito. Asamāhitoti caṇḍasote baddhanāvā viya upacārappanābhāvena asaṇṭhito. Vibbhantacittoti bandhārūḷhamago viya santamano. Pākatindriyoti yathā gihī puttadhītarō olovento asaṃvutindriyo hoti, evaṃ asaṃvutindriyo.

Chavālātanti chavānaṃ daḍḍhaṭṭhāne alātaṃ. Ubhatopadittaṃ majjhe gūthagatanti pamāṇena aṭṭhaṅgulamattaṃ dvīsu ṭhānesu ādittaṃ majjhe gūthamakkhitaṃ. Neva gāmeti sace hi taṃ yuganaṅgalagopānasipakkhapāsakādīnaṃ atthāya upanetuṃ sakkā assa, gāme kaṭṭhatthaṃ phareyya. Sace khettakuṭiyaṃ kaṭṭhattharamaṇcakādīnaṃ atthāya upanetuṃ sakkā, araṇṇe kaṭṭhatthaṃ phareyya.

Yasmā pana ubhayathāpi na sakkā, tasmā evaṃ vuttaṃ. Gihibhogā ca parihīnoti yo agāre vasantehi gihīhi dāyaje bhājiyamāne bhogo laddhabbo assa, tato ca parihīno. Sāmaññatthañcāti ācariyupajjhāyānaṃ ovāde ṭhatvā pariyattipaṭivedhavasena pattabbaṃ sāmaññatthañca. Imañca pana upamaṃ satthā na dussīlassa vasena āhari, parisuddhasīlassa pana alasassa abhiijhādīhi dosehi upahatassa puggalassa imaṃ upamaṃ āhari.

Tayome, bhikkhave, kasmā āradhmaṃ? Imassa puggalassa chavālātasadisabhāvo neva mātāpitūhi kato, na ācariyupajjhāyehi, imehi pana pāpavitakkehi katoti dassanatthaṃ āradhmaṃ. Animittaṃ vā samādhinti vipassanāsamādhim. So hi niccanimittādīnaṃ samugghātanena animittoti vuccati. Ettha ca cattāro satipaṭṭhānā missakā, animittasamādhī pubbabhāgo. Animittasamādhī vā missako, satipaṭṭhānā pubbabhāgāti veditabbā.

Dvemā, bhikkhave, diṭṭhiyoti idaṃ pana na kevalaṃ animittasamādhībhāvanā imesaṃyeva tiṇṇaṃ mahāvitakkānaṃ pahānāya saṃvattati, sassatucchadadiṭṭhīnampi pana samugghātaṃ karotīti dassanatthaṃ vuttaṃ. Na vajjavā assanti niddoso bhaveyyaṃ. Sesamettha uttānameva. Iti bhagavā imasmimpi sutte desanaṃ tīhi bhavehi vinivattetvā arahattena kūṭaṃ gaṇhi. Desanāvasāne pañcasatā bhikkhū saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇiṃsūti. Aṭṭhamaṃ.

9. Pālīleyyasuttavaṇṇanā

81. Navame cārikaṃ pakkāmīti kosambikānaṃ bhikkhūnaṃ kalahakāle satthā ekadivasam dīghītissa kosalarañño vatthum āharitvā “na hi verena verāni, sammantīdha kudācana”ntiādīhi gāthāhi ovadati. Taṃdivasaṃ tesam kalahaṃ karontānaṃyeva ratti vibhātā. Dutiyadivasepi bhagavā tameva vatthum kathesi. Taṃdivasampi tesam kalahaṃ karontānaṃyeva ratti vibhātā. Tatiyadivasepi bhagavā tameva vatthum kathesi. Atha naṃ aññataro bhikkhu evamāha - “appossukko, bhante, bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāraṃ anuyutto viharatu, mayametena bhaṇḍanena kalahena viggahena vivādena paññāyissāmā”ti. Satthā “pariyādiṇṇarūpacittā kho ime moghapurisā, na ime sakkā saññāpetu”nti cintetvā - “kiṃ mayhaṃ imehi, ekacāravāsaṃ vasissāmī”ti? So pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā kosambiyaṃ piṇḍāya caritvā kañcīpi anāmantetvā ekova adutiyo cārikaṃ pakkāmi.

Yasmiṃ, āvuso, samayeti idaṃ thero yasmāssa ajja bhagavā ekena bhikkhunā saddhiṃ pakkamissati, ajja dvīhi, ajja satena, ajja sahasena, ajja ekakovāti sabbo bhagavato cāro vidito pākaṭo paccakkho, tasmā āha.

Anupubbenāti gāmanigamaṇipāṭiyā piṇḍāya caramāno ekacāravāsaṃ tāva vasamānaṃ bhikkhum passitukāmo hutvā bālakaloṇakāragāmaṃ agamāsi. Tattha bhaguttherassa sakalapacchābhattañceva tiyāmarattiñca ekacāravāse ānisaṃsaṃ kathetvā punadivase tena pacchāsamaṇena piṇḍāya caritvā taṃ tattheva nivattetvā “samaggavāsaṃ vasamāne tayo kulaputte passissāmī”ti pācīnavamsamigadāyaṃ agamāsi. Tesampi sakalapacchābhattañceva tiyāmarattiñca ekacāravāse ānisaṃsaṃ kathetvā te tattheva nivattetvā ekakova pālīleyya nagarābhīmukho pakkamitvā anupubbena pālīleyyanagaraṃ sampatto. Tena vuttaṃ - “anupubbena cārikaṃ caramāno yena pālīleyyakaṃ, tadavasārī”ti.

Bhaddasālamūleti pālileyyavāsino bhagavato dānaṃ datvā pālileyyato avidūre rakkhitavanasaṇḍo nāma atthi, tattha bhagavato paṇṇasālaṃ katvā “ettha vasathā”ti paṭiññaṃ kāretvā vāsayaṃsu. Bhaddasālo pana tattheko manāpo laddhako sālurukkho. Bhagavā taṃ nagaraṃ upanissāya tasmaṃ vanasaṇḍe paṇṇasālasamīpe tasmaṃ rukkhamaṃle viharati. Tena vuttaṃ “bhaddasālamūle”ti.

Evamaṃ viharante panettha tathāgate aññataro hatthināgo hatthinīhi hatthipotakādīhi gocarabhūmititthogāhanādīsu ubbālho yūthe ukkaṇṭhito “kiṃ me imehi hatthīhī”ti? Yūthaṃ pahāya manussapathaṃ gacchanto pālileyyakavanasaṇḍe bhagavantamaṃ disvā ghaṭasahassena nibbāpitasantāpo viya nibbuto hutvā satthu santike aṭṭhāsi. So tato paṭṭhāya satthu vattapaṭivattaṃ karonto mukhadhovanaṃ deti, nhānodakaṃ āharati, dantakaṭṭhaṃ deti, pariveṇaṃ sammajjati, araññato madhurāni phalāphalāni āharitvā satthuno deti. Satthā paribhogaṃ karoti.

Ekadivasamaṃ satthā rattibhāgasamanantare caṅkamtivā pāsāṇaphalake nisīdi. Hatthīpi avidūre ṭhāne aṭṭhāsi. Satthā pacchato oloketvā na kiñci addasa, evamaṃ purato ca ubhayapassesu ca. Athassa “sukhaṃ vatāhaṃ aññatra tehi bhaṇḍanakārahehi vasāmi”ti cittaṃ uppajji. Hatthinopi “mayā nāmitasākaṃ aññe khādanā natthī”tiādīni cintetvā - “sukhaṃ vata ekakova vasāmi, satthu vattaṃ kātuṃ labhāmi”ti cittaṃ uppajji. Satthā attano cittaṃ oloketvā - “mama tāva īdisaṃ cittaṃ, kīdisaṃ nu kho hatthissā”ti tassāpi tādisameva disvā “sameti no citta”nti imaṃ udānaṃ udānesi -

“Etaṃ nāgassa nāgena, īsādanassa hatthinō;
Sameti cittaṃ cittaṇa, yadeko ramatī vane”ti.

Atha kho sambahulā bhikkhūti atha evamaṃ tathāgate tattha viharante pañcasatā disāsu vassaṃvutthā bhikkhū. Yenāyasmā ānandoti “satthā kira bhikkhusaṅghaṃ paṇāmetvā araññaṃ pavittā”ti attano dhammatāya satthu santikaṃ gantaṃ asakkantā yenāyasmā ānando, tenupasaṅkamaṃsu.

Anantarā āsavānaṃ khayoti maggānantaraṃ arahattaphalaṃ. Vicayasoti vicayena, tesamaṃ tesamaṃ dhammānaṃ sabhāvicinanasamatthena ñāṇena paricchinditvāti attho. Dhammoti sāsanaḍḍhammo. Cattāro satipaṭṭhānātiādī ye ye koṭṭhāse paricchinditvā dhammo desito, tesamaṃ pakāsanatthāya vuttaṃ. Samanupassanāti diṭṭhisamanupassanā. Saṅkhāro soti diṭṭhisāṅkhāro so. Tatojo so saṅkhāroti tato taṇhāto so saṅkhāro jāto. Taṇhāsampayuttesu cittaesu catūsu cittaesu esa jāyati. Sāpi taṇhāti sā diṭṭhisāṅkhārassa paccayabhūtā taṇhā. Sāpi vedanāti sā taṇhāya paccayabhūtā vedanā. Sopi phassoti so vedanāya paccayo avijjāsamphasso. Sāpi avijjāti sā phassasampayuttā avijjā.

No cassaṃ, no ca me siyāti sace ahaṃ na bhavēyyaṃ, mama parikkhāropi na bhavēyya. Nābhavissaṃ, na me bhavissatīti sace pana āyatimpi ahaṃ na bhavissāmi, evamaṃ mama parikkhāropi na bhavissati. Ettake ṭhāne bhagavā tena bhikkhunā gahitagaḍḍhitaditṭhiṃ vissajjāpento āgato puggalajjhāsayenapi desanāvīlāsenapi. Tatojo so saṅkhāroti taṇhāsampayuttacitte vicikicchāva natthi, kathaṃ vicikicchāsāṅkhāro taṇhāto jāyatīti? Appahīnattā. Yassa hi taṇhāya appahīnāya so uppajjati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Diṭṭhiyāpi eseṇa nayo labbhatīyeṇa catūsu hi cittuppadesu

sampayuttadiṭṭhi nāma natthi. Yasmā pana taṇhāya appahīnattā sā uppajjati, tasmā taṃ sandhāya tatrāpi ayamatto yujjati. Iti imasmiṃ sutte tevīsatiyā ṭhānesu arahattaṃ pāpetvā vipassanā kathitā. Navamaṃ.

10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā

82. Dasame tadahuposathetiādi pavāraṇasutte vitthāritameva. Kiñcideva desanti kiñci kāraṇaṃ. Sake āsane nisīditvā pucchā yadākaṅkhasīti kasmā evamāha? So kira bhikkhu pañcasatabhikkhuparivāro. Ācariye pana ṭhitake pucchante sace te bhikkhū nisīdanti, satthari gāravaṃ kataṃ hoti, ācariye agāravaṃ. Sace utṭhahanti, ācariye gāravaṃ kataṃ hoti, satthari agāravaṃ. Iti nesaṃ cittaṃ anekaggaṃ bhavissati, desanaṃ sampāṭicchitum na sakkhissanti. Tasmīṃ pana nisīditvā pucchante tesam cittaṃ ekaggaṃ bhavissati, desanaṃ sampāṭicchitum sakkhissantīti ñatvā bhagavā evamāha. Ime nu kho, bhanteti ayaṃ thero pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ācariyo, pañcakkhandhamattampi nappajānātīti na vattabbo. Pañhaṃ pucchantena pana “ime pañcupādānakkhandhā, na aññe”ti evaṃ jānantena viya hutvā pucchitum na vaṭṭati, tasmā ajānanto viya pucchati. Tepi cassa antevāsikā “amhākaṃ ācariyo ‘ahaṃ jānāmī’ti na katheti, sabbaññutaññāṇena pana saddhiṃ saṃsanditvāva kathetī”ti sotabbaṃ saddhātappaṃ maññissantīti ajānanto viya pucchati.

Chandamūlakāti taṇhāchandamūlakā. Na kho bhikkhu taññeva upādānaṃ te pañcupādānakkhandhāti yasmā chandarāgamattaṃ pañcakkhandhā na hoti, tasmā idaṃ vuttaṃ. Yasmā pana sahaṇatato vā ārammaṇato vā khandhe muñcitvā upādānaṃ natthi, tasmā nāpi aññatra pañcahi upādānakkhandhehi upādānanti vuttaṃ. Taṇhāsampayuttasmiñhi citte vattamāne taṃcittasamuṭṭhānarūpaṃ rūpakkhandho, ṭhapetvā taṃ taṇhaṃ sesā arūpadhammā cattāro khandhāti sahaṇatato khandhe muñcitvā upādānaṃ natthi. Upādānassa pana rūpādīsū aññataraṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanato ārammaṇatopi pañcakkhandhe muñcitvā upādānaṃ natthi. Chandarāgavemattatāti chandarāganānattaṃ. Evaṃ kho bhikkhūti evaṃ rūpārammaṇassa chandarāgassa vedanādīsū aññataraṃ ārammaṇaṃ akaraṇato siyā chandarāgavemattatā. Khandhādhivacananti khandhāti ayaṃ paññatti. Ayaṃ pana anusandhi na ghaṭiyati, kiñcāpi na ghaṭiyati, sānusandhikāva pucchā, sānusandhikaṃ vissajjanaṃ. Ayañhi thero tesam tesam bhikkhūnaṃ ajjhāsayena pucchati, satthāpi tesam tesam ajjhāsayeneva vissajjeti. Sesam sabbattha uttānameva. Dasamaṃ.

Imassa ca pana vaggassa ekekasmīṃ sutte pañcasatā pañcasatā bhikkhū arahattaṃ pattāti.

Khajjanīyavaggo aṭṭhamo.

9. Theravaggo

1. Ānandasuttavaṇṇanā

83. Theravaggassa paṭhame mantāṇiputtoti, mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā putto. Upādāyāti āgamma ārabha sandhāya paṭicca. Asmīti hotīti asmīti evaṃ pavattaṃ taṇhāmānadiṭṭhipapañcattayaṃ hoti. Daharoti taruṇo. Yuvāti yobbanena samannāgato. Maṇḍanakajātikoti maṇḍanakasabhāvo maṇḍanakasīlo. Mukhanimittanti mukhapaṭibimbaṃ. Tañhi parisuddhaṃ ādāsamaṇḍalaṃ paṭicca paññāyati. Kiṃ pana taṃ olokayato sakamukhaṃ paññāyati, paramukhanti?Yadi

sakaṃ bhaveyya, parammukhaṃ hutvā paññāyeyya, atha parassa bhaveyya, vaṇṇādīhi asadisam hutvā paññāyeyya. Tasmā na taṃ attano, na parassa, ādāsaṃ pana nissāya nibhāsarūpaṃ nāma taṃ paññāyatīti vadanti. Atha yaṃ uduke paññāyati, taṃ kena kāraṇenāti? Mahābhūtānaṃ visuddhatāya. Dhammo me abhisamitoti mayā ñāṇena catusaccadhammo abhisamāgato, sotāpannosmi jātoti kathesi. Paṭhamaṃ.

2. Tissasuttavaṇṇanā

84. Dutiye madhurakajāto viyāti sañjātagarubhāvo viya akammañño. Disāpi meti ayaṃ puratthimā ayaṃ dakkhiṇāti evaṃ disāpi mayhaṃ na pakkhāyanti, na pākaṭā hontīti vadati. Dhammāpi maṃ na paṭibhantīti pariyattidhammāpi mayhaṃ na upaṭṭhahanti, uggahitaṃ sajjhāyitaṃ na dissatīti vadati. Vicikicchāti no mahāvicikicchā. Na hi tassa “sāsanaṃ niyyānikaṃ nu kho, na nu kho”ti vimati uppajjati. Evaṃ panassa hoti “sakkhissāmi nu kho samaṇadhammaṃ kātuṃ, udāhu pattacīvaradhāraṇamattameva karissāmī”ti.

Kāmānametaṃ adhivacananti yathā hi ninnaṃ pallalaṃ olokontassa dassanarāmaṇeyyakamattaṃ atthi, yo panettha otarati, taṃ caṇḍamīnākulatāya ākaḍḍhitvā anayabyasanaṃ pāpeti, evamevaṃ pañcasu kāmaguṇesu cakkhudvārādīnaṃ ārammaṇe rāmaṇeyyakamattaṃ atthi, yo panettha gedhaṃ āpajjati, taṃ ākaḍḍhitvā nirayādīsu eva pakkhipanti. Appassādā hi kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnava ettha bhiyyoti imaṃ atthavasam paṭicca “kāmānametaṃ adhivacana”nti vuttaṃ. Ahamanuggahenāti ahaṃ dhammāmisānuggahehi anuggaṇhāmi. Abhinandīti sampatīcchi. Na kevalaṇca abhinandi, imaṃ pana satthu santikā assāsaṃ labhitvā ghaṭento vāyamanto katipāhena arahatte patiṭṭhāsi. Dutiyaṃ.

3. Yamakasuttavaṇṇanā

85. Tatiye diṭṭhigatanti sace hissa evaṃ bhaveyya “saṅkhārā uppajjanti ceva nirujjhanti ca, saṅkhārappavattameva appavattaṃ hotī”ti, diṭṭhigataṃ nāma na bhaveyya, sāsanaṇvacarikaṃ ñāṇaṃ bhaveyya. Yasmā panassa “satto ucchijjati vinassatī”ti ahosi, tasmā diṭṭhigataṃ nāma jātaṃ. Thāmasā parāmāsāti diṭṭhithāmena ceva diṭṭhiparāmāsena ca.

Yenāyasmā sārīputtoti yathā nāma paccante kupite taṃ vūpasametum asakkontā rājapurisā senāpatissa vā rañño vā santikaṃ gacchanti, evaṃ diṭṭhigatavasena tasmim there kupite taṃ vūpasametum asakkontā te bhikkhū yena dhammarājassa dhammasenāpati āyasmā sārīputto, tenupasaṅkamimsu. Evaṃbyākhoti tesam bhikkhūnaṃ santike viya therassa sammukhā paggayha vattum asakkonto olambantena hadayena “evaṃbyākho”ti āha. Taṃ kiṃ maññasi, āvusoti? Idaṃ thero tassa vacanaṃ sutvā, “nāyaṃ attano laddhiyaṃ dosaṃ passati, dhammadesanāya assa taṃ pākaṭaṃ karissāmī”ti cintetvā tiparivaṭṭaṃ desanaṃ desetum ārabhi.

Taṃ kiṃ maññasi, āvuso yamaka, rūpaṃ tathāgatoti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Anuyogavattaṃ dāpanatthaṃ. Tiparivaṭṭadesanāvasānasmiñhi thero sotāpanno jāto. Atha naṃ anuyogavattaṃ dāpetum “taṃ kiṃ maññasi”tiādimāha? Tathāgatoti satto. Rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇanti ime pañcakkhandhe sampiṇḍetvā “tathāgato”ti samanupassasīti pucchati. Ettha ca te, āvusoti idaṃ therassa anuyoge bhummaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - ettha ca te ettake tṭhāne diṭṭheva dhamme saccato

thirato satte anupalabbhiyamāneti. Sace taṃ, āvusoti idametaṃ aññaṃ byākarāpetukāmo pucchati. Yaṃ dukkhaṃ taṃ niruddhanti yaṃ dukkhaṃ, tadeva niruddhaṃ, añño satto nirujjhanako nāma natthi, evaṃ byākareyyanti attho.

Etasseva atthassāti etassa paṭhamamaggassa. Bhiyyosomattāya ñāṇāyāti atirekappamāṇassa ñāṇassa atthāya, saḥavipassanakānaṃ upari ca tiṇṇaṃ maggānaṃ āvibhāvatthāyāti attho. Ārakkhasampannoti antoārakkhena ceva bahiārakkhena ca samannāgato. Ayogakkhemakāmoti catūhi yogehi khemabhāvaṃ anicchanto. Pasayhāti pasayhitvā abhibhavitvā. Anupakhajjāti anupavisitvā.

Pubbuṭṭhāyītiādīsu dūratova āgacchantāṃ disvā āsanato paṭhamataraṃ vuṭṭhātīti pubbuṭṭhāyī. Tassa āsanaṃ datvā tasmīṃ nisinne pacchā nipatati nisīdatīti, pacchānipatī. Pātova vuṭṭhāya “ettakā kasutuṃ gacchatha, ettakā vapitu”nti vā sabbapaṭhamāṃ vuṭṭhātīti pubbuṭṭhāyī. Sāyaṃ sabbesu attano attano vasanaṭṭhānaṃ gatesu gehassa samantato ārakkhaṃ saṃvidhāya dvārāni thaketvā sabbapacchā nipajjanatopi pacchānipatī. “Kiṃ karomi, ayyaputta? Kiṃ karomi ayyaputtā”ti? Mukhaṃ olokento kiṃkāraṃ paṭisāvetīti kiṃkārapaṭissāvī. Manāpaṃ caratīti manāpacārī. Piyāṃ vadatīti piyavādī. Mittatopi naṃ saddaheyyāti mitto me ayanti saddaheyya. Vissāsaṃ āpajjeyyāti ekato pānabhojanādiṃ karonto vissāsiko bhaveyya. Saṃvissatthoti suṭṭhu vissattho.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - bālagahapatiputto viya hi vaṭṭasannissitakāle assutavā puthujjano, vadhakapaccāmitto viya abaladubbalā pañcakkhandhā, vadhakapaccāmittassa “bālagahapatiputtaṃ upaṭṭhahissāmi”ti upagatakālo viya paṭisandhikkhaṇe upagatā pañcakkhandhā, tassa hi “na me ayaṃ saḥāyo, vadhakapaccatthiko aya”nti ajānanakālo viya vaṭṭanissitaputhujjanassa pañcakkhandhe “na ime mayha”nti agahetvā “mama rūpaṃ, mama vedanā, mama saññā, mama saṅkhārā, mama viññāṇa”nti gahitakālo, vadhakapaccatthikassa “mitto me aya”nti gahetvā sakkārakaraṇakālo viya “mama ime”ti gahetvā pañcannaṃ khandhānaṃ nhāpanabhojanādīhi sakkārakaraṇakālo, “ativissattho me aya”nti ñatvā sakkāraṃ karontasseva asinā sīsacchindanaṃ viya vissatthassa bālaputhujjanassa tikhiṇehi bhijjamānehi khandhehi jīvitapariyādānaṃ veditabbaṃ.

Upetīti upagacchati. Upādiyatīti gaṇhāti. Adhiṭṭhātīti adhitiṭṭhati. Attā meti ayaṃ me attāti. Sutavā ca kho, āvuso, ariyasāvakoti yathā pana paṇḍito gahapatiputto evaṃ upagataṃ paccatthikaṃ “paccatthiko me aya”nti ñatvā appamatto tāni tāni kammāni kāretvā anattaṃ pariharati, atthaṃ pāpuṇāti, evaṃ sutavā ariyasāvakopi “na rūpaṃ attato samanupassatī”tiādinā nayena pañcakkhandhe ahanti vā mamanti vā agahetvā, “paccatthikā me ete”ti ñatvā rūpasattakaarūpasattakādivasena vipassanāya yojetvāva tattonidānaṃ dukkhaṃ parivajjetvā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇāti. Sesamettha uttānameva. Tatiyaṃ.

4. Anurādhassuttavaṇṇanā

86. Catutthe araṇṇakuṭikāyanti tasseeva vihārassa paccante paṇṇasālāyaṃ. Taṃ tathāgatoti tumhākaṃ satthā tathāgato taṃ sattaṃ tathāgataṃ. Aññaṃtra imehīti tassa kira evaṃ ahosi “ime sāsanaṃsa paṭipakkhā paṭivilomā, yathā ime bhaṇanti, na evaṃ satthā paññāpessati, aññathā paññāpessatī”ti. Tasmā evamāha. Evaṃ vutte te aññatitthiyāti evaṃ therena attano ca paresaṇca samayaṃ ajānitvā vutte ekadesena sāsanasamayaṃ jānantā therassa vāde dosaṃ dātukāmā te aññatitthiyā paribbajakā āyasmantaṃ anurādhaṃ etadavocuṃ.

Taṃ kiṃ maññasi anurādhāti satthā tassa kathaṃ sutvā cintesi - “ayaṃ bhikkhu attano laddhiyaṃ dosaṃ na jānāti, kārako panesa yuttayogo, dhammadesanāya eva naṃ jānāpessāmī”ti tiparivaṭṭaṃ desanaṃ desetukāmo “taṃ kiṃ maññasi, anurādhā”tiādimāha. Athassa tāya desanāya arahattappattassa anuyogavattaṃ āropento taṃ kiṃ maññasi, anurādhā? Rūpaṃ tathāgatotiādimāha. Dukkhañceva paññapemi, dukkhassa ca nirodhanti vaṭṭadukkhañceva vaṭṭadukkhasa ca nirodhaṃ nibbānaṃ paññapemi. Dukkhamti vā vacanena dukkhasaccaṃ gahitaṃ. Tasmim gahite samudayasaccaṃ gahitameva hoti, tassa mūlattā. Nirodhanti vacanena nirodhasaccaṃ gahitaṃ. Tasmim gahite maggasaccaṃ gahitameva hoti tassa upāyattā. Iti pubbe cāhaṃ, anurādhā, etarahi ca catusaccameva paññapemīti dasseti. Evaṃ imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. Catutthaṃ.

5. Vakkalisuttavaṇṇanā

87. Pañcame kumbhakāranivesaneti kumbhakārasālāyaṃ. Thero kira vutthavasso pavāretvā bhagavantaṃ dassanāya āgacchati. Tassa nagaramajjhe mahāābādho uppajji, pādā na vahanti. Atha naṃ mañcakasivikāya kumbhakārasālāya āharimso. Sā ca sālā tesam kammāsālā, na nivesanasālā. Taṃ sandhāya vuttaṃ “kumbhakāranivesane viharatī”ti. Bāḷhagilānoti adhimattagilāno. Samadhosīti samantato adhosi, calanākārena apacitim dassesi. Vattaṃ kiretaṃ bāḷhagilānenapi buddhataṃ disvā utthānākārena apaciti dassetabbā. Tena pana “mā cali mā calī”ti vattabbo. Santimāni āsanānīti buddhakālasmiñhi ekassapi bhikkhuno vasanaṭṭhāne “sace satthā āgacchissati, idha nisīdissatī”ti āsanaṃ paññattameva hoti antamaso phalakamattampi paññasanthāramattampi. Khamanīyaṃ yāpanīyanti kacci dukkhaṃ khamituṃ iriyāpathaṃ vā yāpetuṃ sakkāti pucchati. Paṭikkamantīti nivattanti. Abhikkamantīti adhigacchanti. Paṭikkamosānanti paṭikkamo etāsaṃ. Sīlato na upavadatīti sīlaṃ ārabha sīlabhāvena na upavadati. Cirapaṭikāhanti cirapaṭiko ahaṃ, cirato paṭṭhāya ahanti attho. Pūtikāyenāti attano suvaṇṇavaṇṇampi kāyaṃ bhagavā dhuvapaggharaṇaṭṭhena evamāha. Yo kho, vakkali, dhammanti idha bhagavā “dhammakāyo kho, mahārāja, tathāgato”ti vuttaṃ dhammakāyataṃ dasseti. Navavidho hi lokuttaradhammo tathāgatassa kāyo nāma.

Idāni therassa tiparivaṭṭadhammadesanaṃ ārabhanto taṃ kiṃ maññasītiādimāha. Kāḷasilāti kāḷasilāvihāro. Vimokkhāyāti maggavimokkhatthāya. Suvimutto vimuccissatīti arahattaphalavimuttiyā vimutto hutvā vimuccissati. Tā kira devatā “yena nīhārena iminā vipassanā āradhā, anantarāyena arahattaṃ pāpuṇissatī”ti ñatvā evamāhaṃsu. Apāpakanti alāmaṃ. Satthaṃ āhasesīti thero kira adhimāniko ahosi. So samādhivipassanāhi vikkhambhitānaṃ kilesānaṃ samudācāraṃ apassanto “khīṇāsavomhī”ti saññī hutvā “kiṃ me iminā dukkhena jīvitena? Satthaṃ āharitvā marissāmī”ti tikhiṇena satthena kaṇṭhanālaṃ chindi. Athassa dukkhā vedanā uppajji. So tasmim khaṇe attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā avissaṭṭhakammaṭṭhānattā sīghaṃ mūlakammaṭṭhānaṃ ādāya sammāsanto arahattaṃ pāpuṇitvāya kālamakāsi. Paccavekkhaṇā panassa ca kathaṃ ahasīti? Khīṇāsavassa ekūnavīsati paccavekkhaṇā na sabbāva avassaṃ laddhabbā, tikhiṇenāpi pana asinā sīse chijjante ekaṃ dve ñāṇāni avassaṃ uppajjanti.

Vivattakkhandhanti parivattakkhandhaṃ. Semānanti sayamānaṃ. Thero kira uttānako nipanno satthaṃ āhari. Tassa sarīraṃ yathāṭṭhitameva ahosi. Sīsaṃ pana dakkhiṇapassena parivattitvā aṭṭhāsi. Ariyasāvakaḥ hi yebhuyyena dakkhiṇapasseneva kālaṃ karonti. Tenassa sarīraṃ yathāṭṭhitameva ahosi. Sīsaṃ pana dakkhiṇapassena

parivattitvā ṭhitaṃ. Taṃ sandhāya vivattakkhandho nāma jātoti vadanti.
Dhūmayitattanti dhūmayanabhāvaṃ. Timirāyitattanti timirāyanabhāvaṃ.
Dhūmaḷāhakaṃ viya timiraḷāhakaṃ viya cāti attho. Pañcamaṃ.

6. Assajisuttavaṇṇanā

88. Chaṭṭhe kassapakārāmeti kassapasetṭhinā kārīte ārāme. Kāyasaṅkhāreti assāsapassāse. So hi te catutthajjhānena passambhitvā passambhitvā vihāsi. Evaṃ hotīti idāni taṃ samādhim appaṭilabhantassa evaṃ hoti. No cassāhaṃ parihāyāmīti kacci nu kho ahaṃ sāsanaṃ na parihāyāmi? Tassa kira ābādhadosena appitappitā samāpatti parihāyi, tasmā evaṃ cintesi. Samādhisārakā samādhisāmaññāti samādhimyeva sārāṇa sāmaññaṇa maññanti. Mayhaṃ pana sāsane na etaṃ sāraṃ, vipassanāmaggaḥāṇi sāraṃ. So tvaṃ samādhito parihāyanto kasmā cintesi “sāsanaṃ parihāyāmī”ti. Evaṃ therāṃ assāsetvā idāniṃsa tiparivaṭṭaṃ dhammadesanaṃ ārabhanto taṃ kiṃ maññasītiādimāha. Athassa tiparivaṭṭadesanāvasāne arahattaṃ pattassa satatavihāraṃ dassento so sukhaṃ ce vedanaṃ vedatītiādimāha. Tattha anabhinanditāti pajānātīti sukhavedanāya tāva abhinandanā hotu, dukkhavedanāya kathaṃ hotīti? Dukkhaṃ patvā sukhaṃ pattheti, yadaggena sukhaṃ pattheti, tadaggena dukkhaṃ patthetiyeva. Sukhavipariṇāmena hi dukkhaṃ āgatameva hotīti evaṃ dukkhe abhinandanā veditabbā. Sesāṃ pubbe vuttanayamevāti. Chaṭṭhaṃ.

7. Khemakasuttavaṇṇanā

89. Sattame attaniyanti attano parikkhārajātaṃ. Asmīti adhigatanti asmīti evaṃ pavattā taṇhāmānā adhigatā. Sandhāvanikāyāti punappunaṃ gamanāgamanena. Upasaṅkamīti badarikārāmato gāvutamattaṃ ghoṣitārāmaṃ agamāsi. Dāsakatthero pana catukkhattum gamanāgamanena taṃdivasaṃ dviyojanaṃ addhānaṃ āhiṇḍi. Kasmā pana taṃ therā pahīṇimsu? Vissutassa dhammakathikassa santikā dhammaṃ suṇissāmāti. Sayāṃ kasmā na gatāti? Therassa vasanaṭṭhānaṃ araṇṇaṃ sambādhaṃ, tattha saṭṭhimattānaṃ therānaṃ ṭhātum vā nisīditum vā okāso natthīti na gatā. “Idhāgantvā amhākaṃ dhammaṃ kathetū”ti kasmā pana na pahīṇimsūti? Therassa ābādhikattā. Atha kasmā punappunaṃ pahīṇimsūti? Sayameva ñatvā amhākaṃ kathetum āgamissatīti. Theropi tesāṃ ajjhāsayaṃ ñatvāva agamāsīti.

Na khvāhaṃ, āvuso, rūpanti yo hi rūpameva asmīti vadati, tena itare cattāro khandhā paccakkhātā honti. Yo aññatra rūpā vadati, tena rūpaṃ paccakkhātāṃ hoti. Vedanādīsipi eseva nayo. Therassa pana samūhato pañcasipi khandhesu asmīti adhigato, tasmā evamāha. Hotevāti hotiyeva. Anusahagatoti sukhumo. Ūseti chārikākhāre. Khāreti ūsakhāre. Sammadditvāti temetvā khādetvā.

Evameva khoti ettha idaṃ opamasaṃsandanaṃ - kiliṭṭhavaṭṭhaṃ viya hi puthujjanassa cittācāro, tayo khārā viya tisso anupassanā, tīhi khārehi dhotavatthaṃ viya desanāya madditvā ṭhito anāgāmino cittācāro, anusahagato ūsādigandho viya arahattamaggavajjhā kilesā, gandhakaraṇḍako viya arahattamaggañāṇaṃ gandhakaraṇḍakaṃ āgamma anusahagatānaṃ ūsagandhādīnaṃ samugghāto viya arahattamaggena sabbakilesakkhaya, gandhaparibhāvitavatthaṃ nivāsetvā chaṇḍadivase antaravīthiyaṃ sugandhagandhino vicaraṇaṃ viya khīṇāsavassa sīlagandhādīhi dasa disā upavāyantaṃsa yathākāmacāro.

Ācikkhitunti kathetum. Desetunti pakāsetum. Paññāpetunti jānāpetum. Paṭṭhapetunti patiṭṭhāpetum. Vivaritunti vivaṭaṃ kātum. Vibhajitunti suvivhattaṃ kātum. Uttānīkātunti uttānakaṃ kātum. Saṭṭhimattānaṃ therānanti te kira therena kathitakathitaṭṭhāne vipassanaṃ paṭṭhapetvā uparūpari sammasantā desanāpariyosāne arahattaṃ pāpuṇṇisu. Theropi aññena nīhārena akathetvā vipassanāsahagatacitteneva kathesi. Tasmā sopi arahattaṃ pāpuṇṇi. Tena vuttaṃ - “saṭṭhimattānaṃ therānaṃ bhikkhūnaṃ anupādāya āsavehi cittāni vimuccimṇsu āyasmato khemakassa cā”ti. Sattamaṃ.

8. Channasuttavaṇṇanā

90. Aṭṭhame āyasmā channoti tathāgatena saddhiṃ ekadivase jāto mahābhinnikkhamanadivase saddhiṃ nikkhamitvā puna aparabhāge satthu santike pabbajitvā “amhākaṃ buddho amhākaṃ dhammo”ti evaṃ makkhī ceva paḷāsī ca hutvā sabrahmacārīnaṃ pharusavācāya saṅghaṭṭanaṃ karonto thero. Avāpuraṇaṃ ādāyāti kuñcikaṃ gahetvā. Vihārena vihāraṃ upasaṅkamtivāti ekaṃ vihāraṃ pavisitvā tato aññaṃ, tato aññanti evaṃ tena tena vihārena taṃ taṃ vihāraṃ upasaṅkamtivā. Etadavoca ovaḍantu manti kasmā evaṃ mahantena ussāhena tattha tattha gantvā etaṃ avocāti? Uppannasaṃvegatāya. Tassa hi parinibbute satthari dhammasaṅgāhakattherehi pesito āyasmā ānando kosambiṃ gantvā brahmadaṇḍaṃ adāsi. So dinne brahmadaṇḍe sañjātapariḷāho visaññībhūto patitvā puna saññaṃ labhitvā vuṭṭhāya ekassa bhikkhuno santikaṃ gato, so tena saddhiṃ kiñci na kathesi. Aññaṃsa santikaṃ agamāsi, sopi na kathesi ti evaṃ sakalavihāraṃ vicaritvā nibbinno pattacīvaraṃ ādāya bārāṇasiṃ gantvā uppannasaṃvego tattha tattha gantvā evaṃ avoca.

Sabbe saṅkhārā aniccāti sabbe tebhūmakasaṅkhārā aniccā. Sabbe dhammā anattāti sabbe catubhūmakadhammā anattā. Iti sabbepi te bhikkhū therāṃ ovaḍantaṃ aniccalakkhaṇaṃ anattalakkhaṇanti dveva lakkhaṇāni kathetvā dukkhalakkhaṇaṃ na kathayimṇsu. Kasmā? Evaṃ kira nesaṃ ahosi - “ayaṃ bhikkhu vādī dukkhalakkhaṇe paññāpiyamāne rūpaṃ dukkhaṃ...pe... viññāṇaṃ dukkhaṃ, maggo dukkho, phalaṃ dukkhanti ‘tumhe dukkhappattā bhikkhū nāmā’ti gahaṇaṃ gaṇheyya, yathā gahaṇaṃ gahetum na sakkoti, evaṃ niddosamevassa katvā kathessāmā”ti dveva lakkhaṇāni kathayimṇsu.

Paritassanā upādānaṃ uppajjatīti paritassanā ca upādānaṃca uppajjati. Paccudāvattati mānasaṃ, atha ko carahi me attāti yadi rūpādīsū ekopi anattā, atha ko nāma me attāti evaṃ paṭinivattati “mayhaṃ mānasa”nti. Ayaṃ kira thero paccaye apariggahetvā vipassanaṃ paṭṭhapesi, sāssa dubbalavipassanā attagāhaṃ pariyādātum asakkuṇanti saṅkhāresu suññato upaṭṭhahantesu “ucchiḍissāmi vinassissāmī”ti ucchedadiṭṭhiyā ceva paritassanāya ca paccayo ahosi. So ca attānaṃ pāpate papatantaṃ viya disvā, “paritassanā upādānaṃ uppajjati, paccudāvattati mānasaṃ, atha ko carahi me attā”ti āha. Na kho panevaṃ dhammaṃ passato hotīti catusaccadhammaṃ passantassa evaṃ na hoti. Tāvaticā vissatṭhīti tattako viśāso. Sammukhā metanti thero tassa vacanaṃ sutvā, “kīdisā nu kho imassa dhammadesanā sappāyā”ti? Cinto tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ vicinitvā kaccānasuttaṃ addasa “idaṃ āditova diṭṭhiviniveṭhanaṃ katvā majjhe buddhabalaṃ dīpetvā saṅhasukhumapaccayākāraṃ pakāsayamānaṃ gataṃ, idamassa desessāmī”ti dassento “sammukhā meta”ntiādimāha. Aṭṭhamaṃ.

9-10. Rāhulasuttādivaṇṇanā

91-92. Navamadasamāni rāhulasamṃyutte vuttatthāneva. Kevalaṃ hetāni ayaṃ theravaggo katvā idhāgatānīti. Navamadasamāni.

Theravaggo navamo.

10. Pupphavaggo

1. Nadīsuttavaṇṇanā

93. Pupphavaggassa paṭhame pabbateyyāti pabbate pavattā. Ohārinīti sote patitapatitāni tiṇapaṇṇakaṭṭhādīni heṭṭhāhārinī. Dūraṅgamāti nikkhantaṭṭhānato paṭṭhāya catupañcayojanasatagāminī. Sīghasotāti caṇḍasotā. Kāsātiādīni sabbāni tiṇajātāni. Rukkhāti eraṇḍādayo dubbalarukkhā. Te naṃ ajjholambeyyunti te tīre jātāpi onamitvā aggehi udakaṃ phusantehi adhiolambeyyūṃ, upari lambeyyunti attho. Palujjeyyunti samūlamattikāya saddhiṃ sīse pateyyūṃ. So tehi ajjhotthaṭṭo vālukamattikodakehi mukhaṃ pavisantehi mahāvināsaṃ pāpuṇeyya.

Evameva khoti ettha sote patitapuriso viya vaṭṭasannissito bālaputhujjano daṭṭhabbo, ubhatotīre kāsādayo viya dubbalapañcakkhandhā, “ime gahitāpi maṃ tāretuṃ na sakkhissanti”ti tassa purisassa ajānitvā gahaṇaṃ viya ime khandhā “na mayhaṃ sahāyā”ti bālaputhujjanassa ajānitvā catūhi gāhehi gahaṇaṃ, gahitagahitānaṃ palujjanattā purisassa byasanappatti viya catūhi gāhehi gahitānaṃ khandhānaṃ vipariṇāme bālaputhujjanassa sokādibyanappatti veditabbā. Paṭhamāṃ.

2. Pupphasuttavaṇṇanā

94. Dutiye vivadatīti “aniccaṃ dukkhaṃ anattā asubha”nti yathāsabhāvena vadantena saddhiṃ “niccaṃ sukhaṃ attā subha”nti vadanto vivadati. Lokadhammoti khandhapañcakaṃ. Tañhi lujjanasabhāvattā lokadhammoti vuccati. Kinti karomīti kathaṃ karomi? Mayhañhi paṭipattikathanameva bhāro, paṭipattipūraṇaṃ pana kulaputtānaṃ bhāroti dasseti. Imasmiṃ sutte tayo lokā kathitā. “Nāhaṃ, bhikkhave, lokenā”ti ettha hi sattaloko kathito, “atthi, bhikkhave, loke lokadhammo”ti ettha saṅkhāraloko, “tathāgato loke jāto loke saṃvaḍḍho”ti ettha okāsaloko kathito. Dutiyaṃ.

3. Phenapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā

95. Tatiye gaṅgāya nadiyā tīreti ayujjhapuravāsino aparimāṇabhikkhuparivāraṃ cārikaṃ caramānaṃ tathāgataṃ attano nagaraṃ sampattaṃ disvā ekasmiṃ gaṅgāya nivattanaṭṭhāne mahāvanasaṇḍamaṇḍitappadese satthu vihāraṃ katvā adaṃsu. Bhagavā tattha viharati. Taṃ sandhāya vuttaṃ “gaṅgāya nadiyā tīre”ti. Tatra kho bhagavā bhikkhū āmañtesīti tasmīṃ vihāre vasanto bhagavā sāyanhasamayaṃ gandhakuṭṭito nikkhamitvā gaṅgātīre paññattavarabuddhāsane nisinno gaṅgāya nadiyā āgacchantaṃ mahantaṃ phenapiṇḍaṃ disvā, “mama sāsane pañcakkhandhanissitaṃ ekaṃ dhammaṃ kathessāmi”ti cintetvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmañtesi.

Mahantaṃ phenapiṇḍanti utṭhānuṭṭhāne badarapakkappamāṇato paṭṭhāya anusotāgamanena anupubbena pavaḍḍhitvā pabbatakūṭamattaṃ jātaṃ, yattha udakasappādayo anekapañāyo nivasanti, evarūpaṃ mahantaṃ phenapiṇḍaṃ. Āvaheyyāti āhareyya. So paṇāyaṃ phenapiṇḍo utṭhitatṭhānēpi bhijjati, thokaṃ

gantvāpi, ekadvijojanādivasena dūraṃ gantvāpi, antarā pana abhijjantopi mahāsamuddaṃ patvā avassameva bhijjati. Nijjhāyeyyāti olokeyya. Yoniso upaparikkheyyāti kāraṇena upaparikkheyya. Kiñhi siyā, bhikkhave, pheṇapiṇḍe sāroti, bhikkhave, pheṇapiṇḍamhi sāro nāma kiṃ bhavēyya? Vilīyitvā viddhaṃseyyeva.

Evameva khoti yathā pheṇapiṇḍo nissāro, evaṃ rūpampi niccasāradhuvasāraattasāravirahena nissārameva. Yathā ca so “iminā pattaṃ vā thālakam vā karissāmi”ti gahetuṃ na sakkā, gahitopi tamatthaṃ na sādheti, bhijjati eva, evaṃ rūpampi niccanti vā dhuvanti vā ahanti vā mamanti vā gahetuṃ na sakkā, gahitampi na tathā tiṭṭhati, aniccaṃ dukkhaṃ anattā asubhaññeva hotīti evaṃ pheṇapiṇḍasadisameva hoti. Yathā vā pana pheṇapiṇḍo chiddāvachiddo anekasandhighaṭṭito bahūnaṃ udakasappādīnaṃ pāṇānaṃ āvāso, evaṃ rūpampi chiddāvachiddaṃ anekasandhighaṭṭitaṃ, kulavasenevettha asīti kimikulāni vasanti, tadeva tesam sūtigaharampi vaccakuṭipi gilānasālāpi susānampi, na te aññattha gantvā gabbhavuṭṭhānādīni karonti, evampi pheṇapiṇḍasadisam.

Yathā ca pheṇapiṇḍo ādito badarapakkamatto hutvā anupubbena pabbatakūṭamattopi hoti, evaṃ rūpampi ādito kalalamattaṃ hutvā anupubbena byāmamattampi gomahimsahatthiādīnaṃ vasena pabbatakūṭādimattaṃ hoti macchakacchapādīnaṃ vasena anekayojanasatapamāṇampi, evampi pheṇapiṇḍasadisam. Yathā ca pheṇapiṇḍo utṭhitamattopi bhijjati, thokaṃ gantvāpi, dūraṃ gantvāpi, samuddaṃ patvā pana avassameva bhijjati, evamevaṃ rūpampi kalalabhāvepi bhijjati abbudādibhāvepi, antarā pana abhijjamānampi vassasatāyukānaṃ vassasataṃ patvā avassameva bhijjati, maraṇamukhe cuṇṇavicuṇṇaṃ hoti, evampi pheṇapiṇḍasadisam.

Kiñhi siyā, bhikkhave, vedanāya sārotiādīsu vedanādīnaṃ pubbuḷādīhi evaṃ sadisatā veditabbā. Yathā hi pubbuḷo asāro evaṃ vedanāpi. Yathā ca so abalo agayhūpago, na sakkā taṃ gahetvā phalakaṃ vā āsanaṃ vā kātuṃ, gahitopi bhijjateva, evaṃ vedanāpi abalā agayhūpagā, na sakkā niccāti vā dhuvāti vā gahetuṃ, gahitāpi na tathā tiṭṭhati, evaṃ agayhūpagatāyapi vedanā pubbuḷasadisā. Yathā pana tasmim tasmim udakabindumhi pubbuḷo uppajjati ceva bhijjati ca, na ciraṭṭhitiko hoti, evaṃ vedanāpi uppajjati ceva bhijjati ca, na ciraṭṭhitikā hoti. Ekaccharakkhaṇe koṭṭisatasahassasaṅkhā uppajjitvā nirujjhati. Yathā ca pubbuḷo udakatalaṃ, udakabinduṃ, udakajallaṃ, saṅkaḍḍhitvā puṭaṃ katvā gahaṇavātañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati, evaṃ vedanāpi vatthuṃ ārammaṇaṃ kilesajallaṃ phassasaṅghaṭṭanañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati. Evampi vedanā pubbuḷasadisā.

Saññāpi asāraṭṭhena marīcisadisā. Tathā agayhūpagatṭhena. Na hi sakkā taṃ gahetvā pivituṃ vā nhāyituṃ vā bhājanaṃ vā pūretuṃ. Apica yathā marīci vipphandati, sañjātūmivegā viya khāyati, evaṃ nīlasaññātibhedā saññāpi nīlādiānubhavanatthāya phandati vipphandati. Yathā ca marīci mahājanaṃ vippalambheti “puṇṇavāpi viya puṇṇanadī viya dissatī”ti vadāpeti, evaṃ saññāpi vippalambheti, “idaṃ nīlakaṃ subhaṃ sukhaṃ nicca”nti vadāpeti. Pītakādīsupi eseva nayo. Evam saññā vippalambhanenāpi marīcisadisā.

Akukkukajātanti anto asaṅjātaghanadaṇḍakaṃ. Saṅkhārāpi asāraṭṭhena kadalikkhandhasadisā, tathā agayhūpagatṭhena. Yatheva hi kadalikkhandhato kiñci gahetvā na sakkā gopānasiādīnaṃ atthāya upanetuṃ, upanītampi na tathā hoti,

evaṃ saṅkhārāpi na sakkā niccādivasena gahetuṃ, gahitāpi na tathā honti. Yathā ca kadalikkhandho bahupattavaṭṭisamodhāno hoti, evaṃ saṅkhārakkhandho bahudhammasamodhāno. Yathā ca kadalikkhandho nānālakkhaṇo. Aññoyeva hi bāhirāya pattavaṭṭiyā vaṇṇo, añño tato abbhantaraabbhantarānaṃ, evameva saṅkhārakkhandhepi aññadeva phassassa lakkhaṇaṃ, aññā cetanādīnaṃ, samodhānetvā pana saṅkhārakkhandhova vuccatīti evampi saṅkhārakkhandho kadalikkhandhasadiso.

Cakkhumā purisoti maṃsacakkhunā ceva paññācakkhunā cāti dvīhi cakkhūhi cakkhumā. Maṃsacakkhumpi hissa parisuddhaṃ vaṭṭati apagatapaṭalapiḷakaṃ, paññācakkhumpi asārabhāvadassanasamatthaṃ. Viññāṇampi asāraṇaṭṭhena māyāsadisam, tathā agayhūpagaṭṭhena. Yathā ca māyā ittarā lahupaccupaṭṭhānā, evaṃ viññāṇaṃ. Tañhi tatopi ittaratarañceva lahupaccupaṭṭhānatarañca. Teneva hi cittaena puriso āgato viya gato viya ṭhito viya nisinno viya hoti. Aññadeva ca āgamanakāle cittaṃ, aññaṃ gamanakālādīsu. Evampi viññāṇaṃ māyāsadisam. Māyā ca mahājanaṃ vañceti, yaṃkiñcideva “idaṃ suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā”ti gāhāpeti, viññāṇampi mahājanaṃ vañceti. Teneva hi cittaena āgacchantaṃ viya gacchantaṃ viya ṭhitaṃ viya nisinnaṃ viya katvā gāhāpeti. Aññadeva ca āgamane cittaṃ, aññaṃ gamanādīsu. Evampi viññāṇaṃ māyāsadisam.

Bhūripaññenāti saṇhapaññena ceva vipulavitthatapaññena ca. Āyūti jīvitindriyaṃ. Usmāti kammajatejodhātu. Parabhattanti nānāvidhānaṃ kimigaṇādīnaṃ bhattaṃ hutvā. Etādisāyaṃ santānoti etādisī ayaṃ paveṇī matakassa yāva susānā ghaṭṭiyatīti. Māyāyaṃ bālalāpiniṭi yvāyaṃ viññāṇakkhandho nāma, ayaṃ bālamahājanalapāpanikamāyā nāma. Vadhakoti dvīhi kārāṇehi ayaṃ khandhasaṅkhāto vadhako aññamaññaghātanenapi, khandhesu sati vadho paññāyatīti. Ekā hi pathavīdhātu bhijjamānā sesadhātuyo gahetvāva bhijjati, tathā āpodhātuādayo. Rūpakkhandho ca bhijjamāno arūpakkhandhe gahetvāva bhijjati, tathā arūpakkhandhesu vedanādayo saññādiḷe. Cattāropi cete vatthurūpanti evaṃ aññamaññavadhanenettha vadhakatā veditabbā. Khandhesu pana sati vadhabandhanacchedādīni sambhavanti, evaṃ etesu sati vadhabhāvatopi vadhakatā veditabbā. Sabbasaṃyoganti sabbam dasavidhampi saṃyojanaṃ. Accutaṃ padanti nibbānaṃ. Tatiyaṃ.

4-6. Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā

96-98. Catutthe sassatisamanti sinerumahāpathavīcandimasūriyādīhi sassatīhi samaṃ. Parittaṃ gomayapiṇḍanti appamattakaṃ madhukapupphappamāṇaṃ gomayakhaṇḍaṃ. Kuto panānenetaṃ laddhanti. Paribhaṇḍakaraṇatthāya ābhatato gahitanti eke. Atthassa pana viññāpanatthaṃ iddhiyā abhisāṅkharitvā hatthāruḷhaṃ katanti veditabbanti. Attabhāvapaṭilābhoti paṭiladdhaattabhāvo. Na yidaṃ brahmacariyavāso paññāyethāti ayaṃ maggabrahmacariyavāso nāma na paññāyeyya. Maggo hi tebhūmakasaṅkhāre vivaṭṭento uppajjati. Yadi ca ettako attabhāvo nicco bhaveyya, maggo uppajjitvāpi saṅkhāravaṭṭaṃ vivaṭṭetuṃ na sakuṇeyyāti brahmacariyavāso na paññāyetha.

Idāni sace koci saṅkhāro nicco bhaveyya, mayā mahāsudassanarājakāle anubhūtā sampatti niccā bhaveyya, sāpi ca aniccāti taṃ dassetuṃ bhūtapubbāhaṃ bhikkhu rājā ahosintiādīmāha. Tattha kusāvatīrājadhānippamukhānīti kusāvatīrājadhānī tesam nagarānaṃ pamukhā, sabbasetṭhāti attho. Sāramayānīti rattacandanasāramayāni.

Upadhānaṃ pana sabbesaṃ suttamayameva. Goṇakatthatānīti caturaṅgulādhikalomena kāḷakojavena atthatāni, yaṃ mahāpiṭṭhiyakojavoti vadanti. Paṭakatthatānīti ubhatolomena uṇṇāmayena setakambalena atthatāni. Paṭalikatthatānīti ghanapupphena uṇṇāmayaattharaṇena atthatāni. Kadalimigapavarapaccattharaṇānīti kadalimigacammamayena uttamapaccattharaṇena atthatāni. Taṃ kira paccattharaṇaṃ setavatthassa upari kadalimigacammaṃ attharivā sabbetvā karonti. Sauttaracchadānīti saha uttaracchadena, upari baddhena rattavitānena saddhinti attho. Ubhatolohitakūpadhānīti sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti pallaṅkānaṃ ubhatolohitakūpadhānāni. Vejayantarathappamukhānīti ettha vejayanto nāma tassa rañño ratho, yassa cakkānaṃ indaṇīlamaṇimayā nābhi, sattaratanamayā arā, pavāḷamayā nemi, rajatamayo akkho, indaṇīlamaṇimayaṃ upakkhamaṃ, rajatamayaṃ kubbaraṃ. So tesāṃ rathānaṃ pamukho aggo. Dukūlasandānānīti dukūlasantharāni. Kaṃsūpadhāraṇānīti rajatamayadobhabhājanāni. Vatthakoṭṭisahassānīti yathārucitaṃ paribhuñjissatīti nhatvā ṭhitakāle upanītavatthāneva sandhāyetaṃ vuttaṃ. Bhattābhīhāroti abhiharitabbabhattaṃ.

Yamaṃ tena samayena ajjhāvasāmiṃti yattha vasāmi, taṃ ekaññeva nagaraṃ hoti, avasesesu puttadhītādayo ceva dāsamanussā ca vasiṃsu. Pāsādakūṭāgārādīsopi eseva nayo. Pallaṅkādisu ekaṃyeva sayaṃ paribhuñjati, sesā puttādīnaṃ paribhogā honti. Itthīsu ekāva paccupaṭṭhāti, sesā parivāramattā honti. Velāmikāti khattiyassa vā brāhmaṇiyā, brāhmaṇassa vā khattiyāniyā kucchismiṃ jātā. Paridahāmiṃti ekaṃyeva dussayugaṃ nivāsemi, sesāni parivāretvā vicarantānaṃ asītisahassādhikānaṃ soḷasannaṃ purisasatasahassānaṃ hotīti dasseti. Bhuñjāmiṃti paramappamaṇena nāḷikodanamattaṃ bhuñjāmi, sesāni parivāretvā vicarantānaṃ cattālīsahassādhikānaṃ aṭṭhannaṃ purisasatasahassānaṃ hotīti dasseti. Ekathālipāko hi dasannaṃ janānaṃ pahoti.

Iti imaṃ mahāsudassanakāle sampattiṃ dassetvā idāni tassā aniccataṃ dassento iti kho bhikkhūtiādīmāha. Tattha vipariṇatāti pakatijahanena nibbutapadīpo viya apaṇṇattikabhāvaṃ gatā. Evaṃ aniccā kho bhikkhu saṅkhārāti evaṃ hutvāabhāvaṭṭhena aniccā. Ettāvatā bhagavā yathā nāma puriso satahatthubbedhe campakarukkhe nisseṇiṃ bandhitvā abhiruhitvā campakapupphaṃ ādāya nisseṇiṃ muñcanto otareyya, evamevaṃ nisseṇiṃ bandhanto viya anekavassakoṭṭisatasahassubbedhaṃ mahāsudassanasampattiṃ āruya sampattimatthake ṭhitaṃ aniccalakkhaṇaṃ ādāya nisseṇiṃ muñcanto viya otiṇṇo. Evaṃ addhuvāti evaṃ udakapubbūlādayo viya dhuvabhāvarahitā. Evaṃ anassāsikāti evaṃ supinake pītapānīyaṃ viya anulittacandanaṃ viya ca assāsavirahitā. Iti imasmīṃ sutte aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ. Pañcame sabbāṃ vuttanayameva. Chaṭṭhaṃ tathā bujjanakassa ajjhāsayena vuttaṃ. Catutthādīni.

7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā

99. Sattame yaṃ mahāsamuddoti yasmiṃ samaye pañcame sūriye utṭhite mahāsamuddo ussussati. Dukkassa antakiriyanti cattāri saccāni appaṭivijjhivā avijjāya nivutānaṃyeva sataṃ vaṭṭadukkhassa antakiriyaṃ paricchedaṃ na vadāmi. Sā gaddulabaddhoti gaddulena baddhasunakho. Khīleti pathaviyaṃ ākoṭṭite mahākhīle. Thambheti nikhaṇitvā ṭhapite thambhe. Evameva khoti ettha sunakho viya vaṭṭanissito bālo, gaddulo viya diṭṭhi, thambho viya sakkāyo, gaddularajjuyā thambhe upanibaddhasunakhassa thambhānuparivattanaṃ viya diṭṭhitaṇhāya

sakkāye baddhassa puthujjanassa sakkāyānuparivattanaṃ veditabbaṃ. Sattamaṃ.

8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā

100. Aṭṭhame tasmāti yasmā diṭṭhigaddulanissitāya taṇhārajjuyā sakkāyathambhe upanibaddho vaṭṭanissito bālaputhujjano sabbiriyāpathesu khandhapañcakaṃ nissāyeva pavattati, yasmā vā dīgharattamidaṃ cittaṃ saṃkiliṭṭhaṃ rāgena dosena mohena, tasmā. Cittasaṃkilesāti sunhātāpi hi sattā cittasaṃkileseneva saṃkilissanti, malaggahitasarīrāpi cittassa vodānattā visujjhanti. Tenāhu porāṇā -

“Rūpamhi saṃkiliṭṭhamhi, saṃkilissanti māṇavā;
Rūpe suddhe visujjhanti, anakkhātaṃ mahesinā.

“Cittamhi saṃkiliṭṭhamhi, saṃkilissanti māṇavā;
Citte suddhe visujjhanti, iti vuttaṃ mahesinā”ti.

Caraṇaṃ nāma cittanti vicaraṇacittaṃ. Saṅkhā nāma brāhmaṇapāsaṇḍikā honti, te paṭakoṭṭhakaṃ katvā tattha nānappakārā sugatiduggativasena sampattivipattiyo lekhāpetvā, “imaṃ kammaṃ katvā idaṃ paṭilabhati, idaṃ katvā ida”nti dassentā taṃ cittaṃ gahetvā vicaranti. Citteneva cittitanti cittakārena cintetvā katattā cittena cintitaṃ nāma. Cittaññeva cittataranti tassa cittassa upāyapariyesanacittaṃ tatopi cittataraṃ. Tiracchānagatā pāṇā citteneva cittitāti kammacitteneva cittitā. Taṃ pana kammacittaṃ ime vaṭṭakatittirādayo “evaṃ cittā bhavissāmā”ti āyūhantā nāma natthi. Kammaṃ pana yoniṃ upaneti, yonimūlako tesaṃ cittabhāvo. Yoniupagatā hi sattā taṃtaṃyonikehi sadisacittāva honti. Iti yonisiddho cittabhāvo, kammāsiddhā yonīti veditabbā.

Apica cittaṃ nāmetaṃ sahaajātaṃ sahajātadhammacittatāya bhūmicittatāya vatthucittatāya dvāracittatāya ārammaṇacittatāya kammanānattamūlakānaṃ liṅganānattasaññānānattavohāranānattādīnaṃ anekavidhānaṃ cittānaṃ nipphādanatāyapi tiracchānagatacittato cittatameva veditabbaṃ.

Rajakoti vatthesu raṅgena rūpasamuṭṭhāpanako. So pana acheko amanāpaṃ rūpaṃ karoti, cheko manāpaṃ dassanīyaṃ, evameva puthujjano akusalacittena vā ñānavippayuttakusalena vā cakkhusampadādivirahitaṃ virūpaṃ samuṭṭhāpeti, ñānasampayuttakusalena cakkhusampadādisampannaṃ abhirūpaṃ. Aṭṭhamaṃ.

9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā

101. Navame seyyathāpi, bhikkhave, kukkuṭiyā aṇḍānīti imā kaṇhapakkhasukkapakkhavasena dve upamā vuttā. Tāsu kaṇhapakkhaupamā atthassa asādhikā, itarā sādhikāti. Sukkapakkhaupamāya evaṃ attho veditabbo - seyyathāti opammatthe nipāto, apīti sambhāvanatthe. Ubhayenāpi seyyathā nāma, bhikkhaveti dasseti. Kukkuṭiyā aṇḍāni aṭṭha vā dasa vā dasa vā dvādasa vāti ettha pana kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānīpi aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya pana evaṃ vuttaṃ. Evañhi loke siliṭṭhavacanaṃ hoti. Tānassūti tāni assu, tāni bhaveyyunti attho. Kukkuṭiyā sammā adhisayitānīti tāya ca janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesaṃ upari sayantiyā sammā adhisayitāni. Sammā pariseditānīti kālana kālaṃ utuṃ gaṇhāpentiyā suṭṭhu samantato seditāni usmīkatāni. Sammā paribhāvitānīti kālana kālaṃ suṭṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandhaṃ gāhāpitānīti attho. Kiñcāpi tassā kukkuṭiyāti tassā kukkuṭiyā iminā

tividhakiriyākaraṇena appamādaṃ katvā kiñcāpi na evaṃ icchā upajjeyya. Atha kho bhabbāva teti atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena sotthinā abhinibbhijjituṃ bhabbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evaṃ tihākārehi tāni aṇḍāni paripāliyamānāni na pūṭini honti, yo nesam allasineho, sopi pariyādānaṃ gacchati, kapālaṃ tanukaṃ hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca kharaṃ hoti, sayampi pariṇāmaṃ gacchanti, kapālassa tanuttā bahi āloko anto paññāyati, tasmā “ciraṃ vata mayaṃ saṅkuṭitahatthapādā sambādhe sayimhā, ayañca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro bhavissati”ti nikkhamitukāmā hutvā kapālaṃ pādena paharanti, gīvaṃ pasārenti, tato taṃ kapālaṃ dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe vidhunantā taṃkhaṇānurūpaṃ viravantā nikkhamantiyeva, nikkhamitvā ca gāmakkhettaṃ upasobhayamānā vicaranti.

Evameva khoti idaṃ opammasampañipādanaṃ. Taṃ evaṃ atthena saṃsanditvā veditabbaṃ - tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyākaraṇaṃ viya hi imassa bhikkhuno bhāvanūyogaṃ anuyuttakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaṃ apūtibhāvo viya bhāvanānuyogamanuyuttassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāññāssa aparihāni, tassā tividhakiriyākaraṇena allasinehapariyādānaṃ viya tassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānaṃ, aṇḍakapālānaṃ tanubhāvo viya tassa bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭapotakānaṃ pādanakhasikhāmukhatuṇḍakānaṃ thaddhakharabhāvo viya bhikkhuno vipassanāññāssa tikkhakharavippasanna sūrabhāvo, kukkuṭapotakānaṃ pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāññāssa pariṇāmakālo vaḍḍhitakālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭapotakānaṃ pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaṃ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya tassa bhikkhuno vipassanāññāgabbhaṃ gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikaṃ utusappāyaṃ vā bhojanasappāyaṃ vā puggalasappāyaṃ vā dhammassavanasappāyaṃ vā labhitvā ekāsane nisinnasseva vipassanaṃ vaḍḍhentassa anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaṃ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattapattakālo veditabbo. Yathā pana kukkuṭapotakānaṃ pariṇatabhāvaṃ ñatvā mātāpi aṇḍakosaṃ bhindati, evaṃ tathārūpassa bhikkhuno ñāṇaparipākaṃ ñatvā satthāpi -

“Ucchinda sinehamattano, kumudaṃ sārādikaṃva pāṇinā;
Santimaggameva brūhaya, nibbānaṃ sugatena desita”nti. -

Ādinā nayena obhāsaṃ pharitvā gāthāya avijjaṇḍakosaṃ paharati. So gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosaṃ bhinditvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotakā gāmakkhettaṃ upasobhayamānā tattha vicaranti, evaṃ ayampi mahākhīṇāsavo nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā saṅghārāmaṃ upasobhayamāno vicarati.

Palagaṇḍassāti vaḍḍhakissa. So hi olambakasaṅkhātaṃ palaṃ dhāretvā dārūnaṃ gaṇḍaṃ haratīti palagaṇḍoti vuccati. Vāsijaṭeti vāsidaṇḍakassa gahaṇaṭṭhāne. Ettakaṃ vata me ajja āsavānaṃ khīṇanti pabbajitassa hi pabbajjāsāṅkhepena uddesena paripucchāya yoniso manasikārena vattapaṭipattiyaṃ ca niccakālaṃ āsavā khīyanti. Evaṃ khīyamānānaṃ pana tesam “ettakaṃ ajja khīṇaṃ, ettakaṃ hiyyo”ti evamassa ñāṇaṃ na hotīti attho. Imāya upamāya vipassanāyānisamso dīpito. Hemantikenāti hemantasamayena. Paṭippassambhantīti thirabhāvena parihāyanti.

Evameva khoti ettha mahāsamuddo viya sāsanaṃ datṭhabbaṃ, nāvā viya yogāvacaro, nāvāya mahāsamudde pariyādānaṃ viya imassa bhikkhuno ūnapañcavassakāle ācariyupajjhāyānaṃ santike vicaraṇaṃ, nāvāya mahāsamuddodakena khajjamānānaṃ bandhanānaṃ tanubhāvo viya bhikkhuno pabbajjāsāṅkhepena uddesaparipucchādīhi ceva saṃyojanānaṃ tanubhāvo, nāvāya thale ukkhittakālo viya bhikkhuno nissayamuccakassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā araññe vasanakālo, divā vātātapena saṃsussanaṃ viya vipassanāññāṇena taṇhāsnehasaṃsussanaṃ, rattim himodakena temanaṃ viya kammaṭṭhānaṃ nissāya uppannena pītipāmojjena cittatemaṇaṃ, rattindivaṃ vātātapena ceva himodakena ca parisukkhaparitintānaṃ bandhanānaṃ dubbalabhāvo viya ekadivasam utusappāyādīni laddhā vipassanāññāpītipāmojjehi saṃyojanānaṃ bhiyyosomattāya dubbalabhāvo, pāvussakamegho viya arahattamaggaññāṇaṃ, meghavuṭṭhiudakena nāvāya bandhe pūtibhāvo viya āraddhavipassakassa rūpasattakādivasena vipassanaṃ vaḍḍhentassa okkhāyamāne pakkhāyamāne kammaṭṭhāne ekadivasam utusappāyādīni laddhā ekapallaṅkena nisinnassa arahattaphalādhigamo, pūtibandhanāvāya kañci kālaṃ ṭhānaṃ viya khīṇasaṃyojanassa arahato mahājanaṃ anuggaṇhantassa yāvatāyukaṃ ṭhānaṃ, pūtibandhanāvāya anupubbena bhijjitvā apaṇṇattikabhāvūpagamo viya khīṇāsavassa upādiṇṇakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa apaṇṇattikabhāvūpagamoti imāya upamāya saṃyojanānaṃ dubbalatā dīpitā. Navamaṃ.

10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā

102. Dasame aniccasaññāti aniccaṃ aniccanti bhāventassa uppannasaññā. Pariyādiyatīti khepayati. Sabbaṃ asmimānanti navavidhaṃ asmimānaṃ. Mūlasantānakānīti santānetvā ṭhitamūlāni. Mahānaṅgalaṃ viya hi aniccasaññā, khuddānukhuddakāni mūlasantānakāni viya kilesā, yathā kassako kasanto naṅgalena tāni padāleti, evaṃ yogī aniccasaññaṃ bhāvento aniccasaññāññāṇena kilese padāletīti idamettha opammasaṃsandanaṃ.

Odhunātīti heṭṭhā dhunāti. Niddhunātīti papphoṭeti. Nicchoṭeti papphoṭetvā chaḍḍeti. Idhāpi pabbajāni viya kilesā, lāyanaṃ nicchoṭanaṃ viya aniccasaññāññāṇanti iminā atthena upamā saṃsandetabbā.

Vaṇṭacchinnāyāti tiṇhena khurappena vaṇṭacchinnāya. Tadanvayāni bhavantīti taṃ ambapiṇḍiṃ anugacchanti, tassā patamānāya ambāni bhūmiyaṃ patanti. Idhāpi ambapiṇḍi viya kilesā, tiṇhakhurappo viya aniccasaññā, yathā khurappena chinnāya ambapiṇḍiyā sabbāni ambāni bhūmiyaṃ patanti, evaṃ aniccasaññāññāṇena kilesānaṃ mūlabhūtāya avijjāya chinnāya sabbakilesā samugghātaṃ gacchantīti, idaṃ opammasaṃsandanaṃ.

Kūṭaṅgamāti kūṭaṃ gacchanti. Kūṭaninnāti kūṭaṃ pavisanabhāvena kūṭe ninnā. Kūṭasamosaraṇāti kūṭe samosarivā ṭhitā. Idhāpi kūṭaṃ viya aniccasaññā, gopānasiyo viya catubhūmakakusaladhammā, yathā sabbagopānasīnaṃ kūṭaṃ aggamaṃ, evaṃ kusaladhammānaṃ aniccasaññā aggā. Nanu ca aniccasaññā lokiyā, sā lokiyakusalānaṃ tāva aggamaṃ hotu, lokuttarānaṃ kathaṃ agganti? Tesampi paṭilābhakaraṇatthena agganti veditabbā. Iminā upāyena sabbāsu upamāsu opammasaṃsandanaṃ veditabbā. Purimāhi panettha tīhi aniccasaññāya kiccaṃ, pacchimāhi balanti. Dasamaṃ.

Pupphavaggo dasamo.

11. Antavaggo

1. Antasuttavaṇṇanā

103. Antavaggassa paṭhame antāti koṭṭhāsā. Idam suttaṃ catusaccavasena pañcakkhandhe yojetvā antoti vacanena bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttaṃ. Paṭhamam.

2-3. Dukkhasuttādivaṇṇanā

104-105. Dutiyampi pañcakkhandhe catusaccavasena yojetvā dukkhanti bujjanakānaṃ ajjhāsayena kathitaṃ. Tatiyampi tatheva sakkāyoti bujjanakānaṃ ajjhāsayena kathitaṃ. Dutiyatatiyāni.

4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā

106. Catutthe pariññeyyeti parijānitabbe samatikkamitabbe. Pariññanti samatikkamaṃ. Pariññātāvinti tāya pariññāya parijānitvā samatikkamitvā ṭhitaṃ. Rāgakkhayotiādīhi nibbānaṃ dassitaṃ. Catutthaṃ.

5-10. Samaṇasuttādivaṇṇanā

107-112. Pañcamādīsu catūsu cattāri saccāni kathitāni. Navamadasamesu kilesappahānanti. Pañcamādīni.

Antavaggo ekādasamo.

12. Dhammakathikavaggo

1-2. Avijjāsuttādivaṇṇanā

113-114. Dhammakathikavaggassa paṭhame ettāvatā ca avijjāgato hotīti yāvatā imāya catūsu saccesu aññāṇabhūtāya avijjāya samannāgato, ettāvatā avijjāgato hotīti attho. Dutiyepi eseva nayo. Paṭhamadutiyāni.

3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

115. Tatiye paṭhamena dhammakathiko, dutiyena sekhabhūmi, tatiyena asekkhabhūmi evaṃ dhammakathikaṃ pucchitena visesetvā dve bhūmiyo kathitā. Tatiyaṃ.

4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā

116. Catutthe tissannampi pucchānaṃ tīṇi vissajjanāni kathitāni. Catutthaṃ.

5-9. Bandhanasuttādivaṇṇanā

117-121. Pañcame atīradassīti tīraṃ vuccati vaṭṭaṃ, taṃ na passati. Apāradassīti pāraṃ vuccati nibbānaṃ, taṃ na passati. Baddhoti kilesabandhanena baddho hutvā jīyati ca mīyati ca asmā lokā paraṃ lokaṃ gacchatīti. Imasmiṃ sutte vaṭṭadukkaṃ kathitanti. Chaṭṭhādīni uttānatthāneva. Pañcamādīni.

10. Sīlavantasuttavaṇṇanā

122. Dasame aniccatotiādīsu hutvā abhāvākārena aniccato, paṭipīlanākārena dukkhato, ābādhaṭṭhena rogato, antodosatṭhena gaṇḍato, tesam tesam gaṇḍānaṃ paccayabhāvena vā khaṇanaṭṭhena vā sallato dukkhaṭṭhena aghato, visabhāgamahābhūtasamuṭṭhānaābādhapaccayaṭṭhena ābādhato, asakaṭṭhena parato, palujjanaṭṭhena palokato, sattasuññataṭṭhena suññato, attābhāvena anattato. Evamettha “aniccato palokato”ti dvīhi padehi aniccamanasikāro, “suññato anattato”ti dvīhi anattamanasikāro, sesehi dukkhamanasikāro vuttoti veditabbo. Sesamettha uttānameva. Dasamaṃ.

11. Sutavantasuttavaṇṇanā

123. Tathā ekādasame. Dasamasmiñhi “sīlavatā”ti catupārisuddhisīlaṃ vuttaṃ, idha sutavatāti kammaṭṭhānasutaṃ idameva nānākaraṇaṃ. Ekādasamaṃ.

12-13. Kappasuttādivaṇṇanā

124-125. Dvādasamaterasamāni rāhulovādasadisānevāti. Dvādasamaterasamāni.

Dhammakathikavaggo dvādasamo.

13. Avijjāvaggo

1-10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā

126-135. Avijjāvaggo uttānatthova. Imasmiñhi vagge sabbasuttesu catusaccameva kathitaṃ.

Avijjāvaggo terasamo.

14. Kukkuḷavaggo

1-13. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā

136-149. Kukkuḷavaggassa paṭhame kukkuḷanti santattaṃ ādittaṃ chārikarāsiṃ viya mahāpariḷāhaṃ. Imasmiṃ sutte dukkhalakkhaṇaṃ kathitaṃ, sesesu aniccalakkhaṇādīni. Sabbāni cetāni pāṭiyekkaṃ puggalajjhāsayena kathitānīti.

Kukkuḷavaggo cuddasamo.

15. Diṭṭhivaggo

1-9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā

150-158. Diṭṭhivaggassa paṭhame kiṃ upādāyāti kiṃ paṭicca. Dutiye kiṃ abhinivissāti kiṃ abhinivisitvā, paccayaṃ katvāti attho. Tatiyādīsu diṭṭhītiādīni puggalajjhāsayena vuttāni. Paṭhamādīni.

10. Ānandasuttavaṇṇanā

159. Dasame upasaṅkamīti aññe bhikkhū pañcakkhandhakammaṭṭhānaṃ kathāpetvā yuñjitvā ghaṭetvā arahattaṃ patvā satthu santike aññaṃ byākaronte disvā “ahampi pañcakkhandhakammaṭṭhānaṃ kathāpetvā yuñjanto ghaṭento, arahattaṃ patvā aññaṃ byākarissāmī”ti cintetvā upasaṅkami. Satthā pana attano dharamānakāle therassa uparimaggattayavajjhānaṃ kilesānaṃ pahānaṃ

apassantopi “imassa cittaṃ gaṇhissāmī”ti kathesi. Tassāpi ekaṃ dve vāre manasi
katvāva buddhupaṭṭhānavelā jātāti gantabbaṃ hoti. Itissa cittaṃ sampahaṃsamāno
vimuttiparipācanīyadhammova so kammaṭṭhānānuyogo jātoti. Dasamaṃ.

Diṭṭhivaggo pannarasamo.

Uparipaṇṇāsako samatto.

Khandhasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.



ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 3. Η συλλογή των συνδεδεμένων ομιλιών - Σχόλια. 3. Σχόλια για το βιβλίο των συναθροισμάτων. 1. Συνδεδεμένες ομιλίες για τα συναθροίσματα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org